

יוסף דעת

חלק ב'

שאלות ותשובות

לסיכום סוגיות הגמרא ושיטות הפוסקים

מסכת קידושין

דפים טו – כח

בעריכת יוסף בן ארזה

**Dafyomi Advancement Forum
of Kollel Iyun Hadaf**

140-32 69 Ave.

Flushing, N.Y. 11367

Fax: (206) 2020-DAF [323]

Tel: 00 (972 2) 651-5004

email address: daf@dafyomi.co.il

Ask about D.A.F.'s free English study material!

יוצא לאור בהשתתפות מכון עיון הדף

שע"י כולל עיון הדף

ת.ד. 43087

הר נוף, ירושלים

פקס : 591-6024 (02)

טלפון : 651-5004 (02)

דואר אלקטרוני : daf@dafyomi.co.il

המכון מחלק מגוון רב של חומר בעברית ובאנגלית

דפים יד – טו

כח. מה בין עבד המוכר עצמו למכרוהו בית דין?

כאמור לעיל, לדברי חכמים, המוכר עצמו נמכר לשש ויתר על שש, מכרוהו בית דין אינו נמכר אלא לשש (ועבדך שש שנים – זה ולא מוכר עצמו). ורבי אלעזר אומר זה וזה אינו נמכר אלא לשש. כמו כן לחכמים המוכר עצמו אינו נרצע (אזנו – ולא אוזן מוכר עצמו), ואין מעניקים לו (העניק תעניק לו – ולא למוכר עצמו), ואין רבו מוסר לו שפחה כנענית (אם אדניו יתן לו אשה). ורבי אלעזר חולק בכולם ומשוה מוכר עצמו למכרוהו בית דין.

א. נחלקו הדעות האם לתנא קמא מוכר עצמו מותר בשפחה כנענית אלא שאין רבו כופהו על כך, או שמא אסור בה.

ב. הרמב"ם (עבדים ג, יב) פסק כחכמים. וכן נקט הרשב"א (כ:): בפשיטות, שנמכר לשש ויתר על שש. והתוס' צדדו שהלכה כרבי אלעזר לענין העניקה. והוסיפו שמא אף לענין מסירת שפחה כנענית הלכה כמותו (ומשמע הוא הדין לשאר הדינים).

דף טו

כט. א. היכן רוצעים לעבד, למי רוצעים, ואימת?

ב. עבד שמת, האם הענקתו ניתנת ליורשיו? האם העניקה ניתנת לבעלי חובות של העבד?
ג. מה דין גאולת קרובים ושאינם קרובים לעבד עברי הנמכר לגוי או לישראל?

א. רוצעים לעבד את אזנו הימנית (גזרה שוה 'אזן' ממצורע. ומופנה משני צדדים. ערש"י ותוס'). את האיש ולא את האשה (אזנו – ולא אזנה. או מואם אמר יאמר העבד – ולא אמה). וצריך שיאמר 'אהבתי את אדוני...'. כשהוא עבד, אבל אם כבר כלו שש מקודם – אינו נרצע (ואם אמר יאמר העבד).

על מקום הרציעה המדויק – ע' להלן כא:

ב. לפי גרסתנו בגמרא, הענקת העבד שמת (קודם שהספיקו להעניקו. רש"י) – ליורשיו, כשאר שכיר. והגר"א הגיה, ולגרסתו נתמעט מן הכתוב (לו) שאינה ניתנת ליורשיו. אין ההעניקה ניתנת לבעל חובו של העבד, אף אם בשאר מקומות ננקוט כרבי נתן שנושה בחברו מנה וחברו בחברו, מוציאים מזה ונותנים לזה. (העניק תעניק לו – ולא לבעל חובו). יש אומרים בדעת הרמב"ם, שאף לאחר שהגיעה ההעניקה ליד העבד, אין זכות לבעל חובו בה, [כדין צדקה לענין].

ג. עבד עברי הנמכר לעובד כוכבים (בעכו"ם שתחת ידינו) – מצוה על קרוביו לגאלו ממנו. ואף למי שאינו מקרוביו (או דדו או בן דדו... או השיגה ידו ונגאל). רבי יוסי הגלילי אומר: כשנגאל בקרובים – לשחרור. בשאר כל אדם – לשעבוד (שאם תאמר לשחרור, יימנעו ולא יפדוהו). רבי עקיבא אומר: קרובים – לשעבוד (שאם תאמר לשחרור, בכל יום ויום הוא הולך ומוכר עצמו). שאר כל אדם – לשחרור. (ושניהם דרשו מאם לא יגאל באלה לחלק בין קרובים לשאר כל אדם, ושם נאמר ואם לא יגאל באלה (אלא באחרים, לרבי ברחוקים ולר"ע בקרובים) ויצא בשנת היבל – משמע שממשיך לעבוד אצל גואליו). וחכמים אומרים: הכל לשחרור. (ופרשו שזוהי דעת רבי שדרש באלה לדבר אחר).

לדברי רבי, הנמכר לישראל, אין בו דין גאולה על ידי אחרים. (יגאלנו — לזה ולא לאחר). יש מפרשים שאין אחרים יכולים לפדותו בעל כרחו של האדון. ויש אומרים שיכולים אלא שאינם מצווים בדבר.

להלן בגמרא (כא.) נסתפקו האם חכמים החולקים על רבי סוברים שעבד עברי לישראל יש בו תורת גאולת קרובים אם לאו. ולא פשוט.

ובתורי"ד (יח.) מבואר שנקט בפשטות שרבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא חולקים וסוברים שהנמכר לישראל יש בו תורת גאולת קרובים. וכנראה פירש כן את דברי הגמרא כאן, 'מאן תנא דפליג...?' — לענין גאולת קרובים.

מאידך להלן כ. משמע לכאורה מסתמא דגמרא שהנמכר לישראל אינו נגאל בקרובים. ואולם הרשב"א פירש שם באופן אחר.

דף טז

ל. א. קנין שטר בעבד עברי ובאמה עבריה, מניין?

ב. שטר קנין אמה עבריה, מי כותבו?

ג. שטר שחרור בעבד עברי, כיצד ומנין? מדוע צריך שטר ואין די באמירת שחרור בעלמא?

ד. האם אמה עבריה יוצאת מאדוניה במיתת אביה?

א. עבד עברי נקנה בשטר, שהוקש לעבריה. ואמה עבריה — עולא אמר: מאם אחרת יקח לו — הקישה הכתוב לאשה דעלמא, מה אשה נקנית בשטר אף אמה העבריה נקנית בשטר. ולמאן דאמר שטר אמה עבריה אב כותבו, אין לדמות השטרות זה לזה, כי בקדושי אשה הלוקח כותב ואילו כאן המוכר. ופירש רב אחא בר יעקב, מלא תצא כצאת העבדים — אבל נקנית בקנין עבדים, דהיינו שטר.

ב. שטר קנין אמה העבריה — רב הונא אמר: אדון כותבו ('בתך קנויה לי' ונותנו לאב, כדרך שטר קדושין שהבעל כותב 'בתך מקודשת לי'. רש"י). רב חסדא אמר: אב כותבו. (וכן פסק הרמב"ם. עבדים ד,ג).

ג. אם כותב העבד שטר חוב על דמיו, הרי זה ככסף, ואין זו יציאת שטר. וכיצד יוצא בשטר? כותב לו האדון כתב שחרור 'הרי אתה בן חורין, הרי אתה לעצמך', ונותנו לו.

הרשב"א צדד שלפי המסקנא אין מועיל שטר חוב בתורת כסף קנין. ויש חולקים. ומכל

מקום משמע בגמרא (יח.) שאי אפשר לפדות עבד בשטר חוב בעל כרחו של האדון.

אבל באמירה גרידא ללא שטר אינו יוצא, מפני שעבד עברי גופו קנוי, הלכך אין די במחילת חוב שעבדו. (אבל כשכותב ונותן — יוצא, שלא גרע מעבד כנעני היוצא בשטר, שנאמר בשפחה חרופה או חפשה לא נתן לה — זהו שטר, שנלמדת גזרה שוה לה — לה מאשה. רש"י).

א. מבואר בתוס' שהפקר עבד עברי מועיל, כבשאר קנינים.

ב. הנמכר לגוי — אין גופו קנוי, שאין עכו"ם קונים עבדים קנין הגוף כלל, לא מעכו"ם ולא מישראל (ע' יבמות מו).

ג. כתב הרמב"ן: מוכר עצמו שאין רבו מוסר לו שפחה כנענית — אין גופו קנוי.

ד. פועל, יש אומרים שמועילה בו מחילה להפקיע חיובו ואין צריך קנין. ויש חולקים. (ע' יבמות מו).

שו"ת הרשב"א תתעג; שו"ת הרדב"ז ח"א שלג; ריטב"א ב"מ י; מרדכי פרק השוכר את האומנין שמו; מחנ"א ריש הל' שכירות פועלים והל' שלוחין יא).

ד. ריש לקיש אמר: אמה העבריה קונה את עצמה במיתת האב מרשות אדון. ולמד זאת בקל-וחומר מסימני נערות שמוציאים מרשות אדון אעפ"י שאינם מוציאים מאב. והשיבו על דבריו מדברי הברייתא, ופרכו הקל-וחומר, מה לסימנים שנשתנה הגוף, תאמר במיתת אב שכן לא נשתנה הגוף.

לא. א. באלו יציאות מעניקים לעבד ובאלו אין מעניקים?

ב. ענק אמה עבריה ומציאתה — למי?

א. מעניקים לעבד היוצא בשש, ככתוב; וכן ליוצא ביובל, בין בעבד שלא עבד שש בין בנרצע; וכן במיתת האדון (בנרצע ובאמה עבריה); וכן אמה העבריה בהבאת סימנים. (תשלחנו... וכי תשלחנו...).

א. נחלקו דעות האחרונים בעבד היוצא במיתת האדון, האם הירשים חייבים ליתן לו הענקה

כאשר המוריש לא הניח נכסים, אם לאו.

ב. עבד היוצא בשטר, כתב החזון-איש: נראה שיש לו הענקה. (ולכאורה לדבריו הוא הדין בעבד

שרבו הפקירו. ושמו הפקר אינו בכלל 'שילוח'. וצ"ע). ויש מי שצדד להוכיח שאין לו הענקה

(ע' אמת ליעקב. וכן הוכיח מדברי מהרש"א).

בורח ויוצא בגרעון כסף — אין מעניקים (מעמך — מי ששילוחו מעמך, מדעתך, ולא מאליהם),

כדברי רבי שמעון. רבי מאיר אומר: בורח אין מעניקים לו, שאין שילוחו מעמך, אבל יוצא בגרעון

כסף, שילוחו מעמך הוא. ופירשו 'בורח' — שפגע בו יובל אחרי כן, אבל אם לא פגע בו יובל —

חייב להשלים עבודתו וכשיצא לבסוף, יש לו הענקה.

יש מי שכתב שסכום ההענקה ליוצא בגרעון כסף משתנה בהתאם לזמן עבודתו, כגון אם

עבד שנה ופדה עצמו, אין לו אלא שישית מדמי הענקה הקצובים. (עפ"י שיטה לא נודעה

למי).

ב. ענק אמה העבריה ומציאתה; יש לה אב — לאביה. אין לה אב (בשעת חיוב ההענקה והגבהת המציאה)

— לעצמה, ואין האחים יורשים את זכויות האב בה (והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם — ולא

בנותיכם לבניכם).

כשם שאביה זכאי במציאת בתו האמה, כך הוא זכאי בשאר זכויות מלבד מעשה ידיה

ויעוד. ע' להלן יט: לענין זכות אביה לקדשה בעודה אמה. וכן לענין קנסה באונס ופיתוי. (ע' אגרות משה

אה"ע ח"א קעד).

דפים טז — יז

לב. עבד עברי שברח או שחלה — האם חייב להשלים מה שהחסיר? מה הדין בעבד שברח ופגע בו יובל?

עבד עברי שברח — חייב להשלים שש שני עבודתו (שש שנים יעבד).

ומשמע בגמרא (כפירוש רוב הראשונים) שאם פגע בו יובל לאחר שברח, אינו משלים [אבל אין לו הענקה].

ודנו הראשונים בעבד שברח ופגע בו יובל, האם חייב לשלם דמים לאדון עבור מניעת

העבודה בתקופה שברח. ויש שמשמע מדבריהם שחייב להשלים עבודתו לאחר היובל. (ע' מאירי).

חלה העבד ונאנס מלעבוד — אינו חייב להשלים. ודוקא אם עבד שלש שנים, אבל ארבע (כלומר, יותר משלש. משל"מ ועוד) — חייב. ואם עושה מעשה מחט בחליו, אפילו חלה כל שש — אינו חייב להשלים.

א. ברח וחלה, או חלה וברח — חייב להשלים. (ירושלמי).

ב. כאשר חלה יותר משלש שנים, מסתבר שמשלים את כל הזמן, לא רק את הזמן העודף על שלש, שכך הן כל מדות חכמים (ריטב"א, וכגון החזרת אונאה. מאירי). ויש דעה החולקת (מאירי בשם "ש חולקין").

דף יז

לג. א. ממה מעניקים לעבד, וכמה? האם מעניקים לעבד שלא נתברך הבית בגללו?

ב. האם עבד או אמה שמת אדונם, עובדים את הירוש?

א. מעניקים לעבד מכל דבר שישנו בכלל ברכה, כצאן גורן ויקב המפורשים בכתוב — בעלי חיים וגידולי קרקע. לדברי רבי שמעון, יצאו כספים מכלל זה. ולדברי רבי אליעזר בן יעקב — יצאו פרדות. [אבל לרבי שמעון, פרדות משתבחות בגופן ובכלל ברכה הן. ולראב"י כספים, עושה בהם עסק ובכלל ברכה הם. ולפי גירסת כמה ספרים (מובא בתוס'), כספים נתמעטו לדברי הכל].

אין לאדון נכסים שמעניקים מהם — אין מוטל עליו שום חיוב הגוף להעניק. (כן נקט כדבר פשוט באבני נזר אה"ע תלא,ו).

ולכאורה נראה שאם נותן לו בדבר שאין בו ברכה, והעבד רוצה בכך — מקיים מצות העניקה, [וכדוגמת מה שכתבו הראשונים שסברא פשוטה היא שוהה כסף ככסף כל שמדעת שניהם הוא. ואף לדעת החולקים ומצריכים קרא, נראה שכאן הקפידה תורה לטובת העבד, וכל שנוח לו בדבר אחר, מתקיימת העניקה באותו המין]. ויש מקום לומר לפי זה שאם אין לו מינים שיש בהם ברכה, מחויב להעניק דברים אחרים, שאם אי אפשר להיטיב לו במלוואו מדוע יחסיר לו הכל, מה גם שהעבד מעדיף זאת מלא-כלום. וצ"ע).

כמה מעניקים לו; —

לדברי רבי מאיר, חמש עשרה סלעים. (ריקם — ריקם מפדיון בכור, מה להלן חמש סלעים אף כאן חמש סלעים מכל מין ומין המוזכר בכתוב. ואם פחת מאחד והוסיף באחר — אין לחוש).

הרמב"ן והרשב"א נקטו [דלא כ"ש מפרשים'], שאף לכתחילה יכול לפחות ממין אחד ולהרבות לו ממין אחר. והריטב"א צדד לומר שעל כל פנים חייב ליתן לו משלשת המינים שבכתוב, אם מעט אם הרבה. (ואין משמע כן ברמב"ן. ונראה מהמשך דברי הריטב"א שגם לשיטתו אין חייב מאותם מינים המפורשים דוקא, אלא יתן מכל שלשה מינים שיש בהם ברכה.

רבי יהודה אומר: שלשים סלעים (גזרה שוה 'נתינה — נתינה' מקנס של עבד).

רבי שמעון אומר: חמשים. ('מיכה — מיכה' מערכין, ונותן מהמרוכה שבערכין משום שנאמר אשר ברכך).

הלכה כרבי יהודה. (רמב"ם ועוד).

נתברך הבית בגללו — מוסיפים על הענקו (אשר ברכך — הכל לפי ברכה תן לו). לא נתברך — אין פוחתים לו מהשיעורים האמורים (העניק תעניק — מכל מקום). רבי אלעזר בן עזריה אומר: דברים ככתבם. נתברך בית בגללו — מעניקים לו. לא נתברך — אין מעניקים לו.

הלכה כדעה ראשונה. (רמב"ם עבדים ג,יד; סמ"ג).

כתב בספר החינוך: מצוה להעניק לשכיר מבני ישראל עם גמר שכירותו. ויש ללמוד מכך שאם נתברך העסק בגללו, יש ליתן לו לפי מדת הברכה. (עפ"י 'טעם ודעת' לגר"מ שטרנבוך שליט"א — ראה).

ב. עבד עברי הנמכר לישראל, עובד את הבן כאשר מת אדוניו, אבל לא את הבת ושאר היורשים. (ועבדך שש שנים — לך ולא ליורש. שש שנים יעבד 'יעבדך' אין כתיב) — הרי לבן אמור. מרבה אני את הבן שכן קם תחת אביו ליעדה ולשדה אחוזה. ואעפ"י שהאח קם תחת אחיו ליבום, כלום יש יבום אלא במקום שאין בן, הא יש בן אין יבום).

בספר המקנה כתב לחדש שהעבד אינו עובד את בן הבן. ויש מי שכתב לדון בדבריו. (ע' בשעורי ר' שמואל).

כתב המנחת-חינוך (מב): אין הבכור נוטל פי שנים בירושת עבד עברי. (ע"ע בשעורי ר' שמואל).

הנמכר לעובד כוכבים (או לגר. ב"מ ע"א), אינו עובד לא את הבן ולא את הבת (וחשב עם קנהו — ולא עם יורשי קונהו).

הנרצע אינו עובד לא את הבן ולא את הבת (ורצע אדניו... ועבדו לעולם — ולא את הבן ולא את הבת).

אמה העבריה אינה עובדת לא את הבן ולא את הבת (ואף לאמתך תעשה כן — הקישה הכתוב לנרצע).

דפים יז — יח

לד. מהם דיני ירושה לגוי ולגרי?

אמר רבא: דבר תורה, נכרי יורש את אביו הנכרי (וחשב עם קנהו — ולא עם יורשיו, מכלל שיש לו יורשים. רבי חייא בר אבין אמר רבי יוחנן, מכי לבני לוט נתתי את ער ירשה).

א. כתב הרמב"ם (נחלות ו,ט): דוקא את אביו, אבל שאר הירושות, מניחים אותם לנהוג כפי מנהגותם. והיורש לפי חוקיהם, הוא הבעלים על הממון על פי דין תורה, משא"כ לגבי ירושת הבן, גם אם לפי מנהגם אינו כן, אין להם כח לשנות דין תורה שהבן יורש (מנחת שלמה). ובמאירי משמע שאין חילוק בין בן לשאר יורשים, לעולם הולכים אחר נימוסיהם.

ב. משמע מרש"י (ביבמות סב.) שכן ובת שוים בירושת אביהם. וע' בהרחבה בפרי יצחק ח"ב ס.

גר את הגוי — אינו מדברי תורה (מפני שהוא כקטן שנולד) אלא מדברי סופרים, שלא יחזור לסורו.

א. יש מי שצדד לומר שדין זה אמור רק בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם, אבל בלאו הכי,

אין כח ביד הגר לירש את אביו הגוי, אם בדיניהם אינו יורשו הוא אלא אחר, שאין אומרים

'הפקר בית דין הפקר' כלפי ממון של נכרי. ולפי זה אסור לגר לתפוס הירושה, שגזל

עכו"ם אסור. (עפ"י דבר אברהם ח"א א,ה).

ב. חזר זה לסורו, ואדם אחר החזיק בנכסים — אין מוציאים הנכסים מהמוחזק כדי ליתן לזה. (מאירי).

גוי את הגר (שנתגייר האב) וגר את הגר (אב ובנו שנתגיירו) — אינו לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים. ומכל מקום אמרו שהלווה מעות מן הגר שנתגיירו בניו עמו, אם החזיר לבניו — רוח חכמים נוחה הימנו. וחילקו בגמרא בין אם לידת הבנים היתה בקדושה, שגירותם היתה ברחם אמם, בין אם נולדו שלא בקדושה ואח"כ נתגיירו.

לפרש"י, רוח חכמים נוחה במחזיר לבנים שנולדו בקדושה, משום שנראים כבנים גמורים שלו. [ויש אומרים, דוקא כשהאם גם היא היתה נכריה אבל אמו מישראל, אין הבן מתייחס אחר האב כלל, ואין רוח חכמים נוחה מהמחזיר לו. עפ"י ר"ש ועוד, בישוב קושית התוס' מאיסור גיורא. והר"ד חולק. וכן משמע בתוס'. וע' אמת ליעקב]. אבל בנוולדו שלא בקדושה — אין רוח חכמים נוחה הימנו, כלומר אין מחזיקים לו טובה בכך, ואם עשה כן אינו ראוי לא לטובה ולא לקללה (וכן נקט הרשב"א לעיקר, מדלא אמרו 'רוח חכמים אינה נוחה הימנו'). ובתורא"ש כתב שיש קפידא בדבר, כי נראה שמטעם ירושה הוא מחזיר לו, ויבוא לומר שיש לו יחוס וקורבה ועלולים לבוא לידי קלקול שיאמרו אין קדושין תופסין באשת אביו, ויפטור אשת אחיו בחליצה.

לפירוש רש"י, אם אינו מחזיר לבנים שנולדו בקדושה — כתבו הרשב"א והריטב"א, רוח חכמים אינו נוחה הימנו, שעושה דבר שאינו ראוי. ואולם מדברי הר"ד מבואר שאין זה מעשה שאינו הגון.

ור"י פירש, בבנים שנולדו בקדושה — אין רוח חכמים נוחה הימנו, מפני שהוא קרוב להיות כישראל, ואם יחזיר לו עלולים לטעות בו שהוא קרובו לכל דבר. הרמב"ם בפסקיו השמיט חילוק זה, ואילו בפירוש המשנה הביאו. (וע' גליון הש"ס על הירושלמי שביעית י,ד; אמת ליעקב).

דין יורשים ושותפים שאחד מהם נכרי, האם מותר לישראל לומר לו, טול אתה עבודה זרה ואני אטול דבר אחר — נתבאר בע"ז סד.

דף יח

לה. א. האם עבד עברי נמכר ונשנה?

ב. מי שגנב ואין לו מה לשלם, מתי הוא נמכר לעבד ומתי אינו נמכר?

א. מבואר בסוגיא שיכול אדם למכור עצמו לעבד ולאחר שמשתחרר מוכר עצמו שוב ושוב. וגם משמע שאם גנב ומכרוהו בית דין לשלם גנבתו ולאחר מכן גנב שוב ואין לו מה לשלם, נמכר שוב. (וכן מפורש בריטב"א). ואולם למכרו פעמים על גניבה אחת — נחלקו חכמים ורבי אליעזר בדבר, וכדלהלן. גנב פעמים לאדם אחד ועמד בדין פעם אחת על שתיהן, אינו נמכר אלא פעם אחת. אבל אם עמד בדין פעמים, בין שגנב משני בני אדם בין שגנב פעמים מאדם אחד — נמכר וחוזר ונמכר. כן הסיק אביי, לפרש"י. ולפרוש התוס', גנב כמה פעמים מאדם אחד, נמכר ונשנה בעבור כל גנבה, עד שישלם כל הגניבות (לחכמים, דלא כרבי אליעזר). גנב משני בני אדם — לדברי הכל אינו נמכר ונשנה. מי שמכרוהו בית דין בגנבתו, ואינו חפץ לצאת בשש, כתב הרדב"ז (בשו"ת ח"ב תשח), יכול

למכור עצמו לאדונו ובכך ייפטר מרציעה [לדעת חכמים שהמוכר עצמו אינו נרצע, אלא שבאופן זה לא יהא מותר בשפחה כנענית לחכמים שהמוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה כנענית]. ואין לחוש משום ביטול מצות רציעה, מאחר ואיננה מצוה חיובית.

ב. ונמכר בגנבתו — ולא בכפילו (שאם יש לו לשלם קרן ולא כפל, אינו נמכר בעבורו). בגנבתו — ולא בזממו. (= עדים שהעידו על מי שגנב ודינו להימכר, והזממו — לא יימכרו הם לעבד, גם אם אין להם לשלם. ויש סוברים שדינם במלקות). בגנבתו — כיון שנמכר פעם אחת שוב אי אתה רשאי למכרו. לדברי רבי אליעזר, כל שגניבו אינו כנגד ממכרו, בין יותר בין פחות — אינו נמכר (ונמכר — כולו ולא חציו; בגנבתו — ולא בחצי גנבתו). ולחכמים, גניבו אלף ושוה חמש מאות — נמכר וחוזר ונמכר. (וגרסת הרמב"ם, וכן הוא במכילתא. וכן נקט הגר"א: 'נמכר ואינו חוזר ונמכר'. וע' גם תורא"ש). גניבו חמש מאות ושוה אלף (ואפילו שוה חמש מאות ופרוטה אחת. מאירי) — אינו נמכר. הרי"ד נקט, וכן גרס בדברי רש"י, שלרבי אליעזר, גניבו אלף ושוה חמש מאות — נמכר פעם אחת, שאם לא כן אין לך עבד עברי נמכר בגנבתו, שאי אפשר לצמצם שיהא ממכרו כנגד גנבתו. ואילו בפרש"י שלפנינו מבואר שלרבי אליעזר אינו נמכר כלל. וכן מפורש בתורא"ש.

לו. א. האם אמה עבריה נמכרת ונשנית? האם נמכרת לשפחות אחר אישות? האם מוכר אדם את בתו לאישות אחר אישות או אחר שפחות?

ב. האם ניתן לפדות אמה בעל כרחו של האדון? האם כופים את האב לפדות את בתו שמכרה לאמה?
ג. אמה עבריה שנתיעדה לאדונה או לבנו, מהם דיניה מעתה? האם יעוד עושה נישואין או אירוסין?
א. לדברי רבי אליעזר, אין האב יכול למכור את בתו קטנה לשפחות אחר שפחות (בבגדו בה — כיון שבגד בה שוב אין רשאי למכרה). אבל רשאי למכרה לשפחה לאחר שקידשה (ונתאלמנה או נתגרשה). לדברי רבי עקיבא, אינו רשאי למכרה לשפחות אחר אישות (בבגדו בה — כיון שפירש טליתו עליה שוב אינו רשאי למכרה), אבל רשאי למכרה לשפחות אחר שפחות. ומבואר בגמרא שאם מכרה לשפחה והאדון יעדה [שלא במעות הראשונות, וכרבי יוסי בר' יהודה] וגירשה או שנתאלמנה — יכול האב למכרה שוב לשפחות, כי לא מסרה האב לאישות אלא האדון מעצמו ייעדה. רבי שמעון אוסר בשניהם.

א. הרמב"ם (עבדים ד, יג) פסק כרבי עקיבא וכדעה הסתמית בבביתא, שמוכרה לשפחות אחר שפחות אבל לא לאחר אישות. (וכן כתב המאירי). ואולם התוס' (בערכין כט:) כתבו שהלכה כרבי שמעון.

ב. הרמב"ם, אעפ"י שפסק מעות הראשונות לקדושין ניתנו, כתב שמוכר את בתו לאחר יעוד. וזה דלא כמשמעות הסוגיא. וכתב הלחם-משנה שהיתה לו גירסה אחרת בגמרא. ובספר שערי ישר (ז, טז) כתב שדין זה תלוי בשתי הלשונות שבגמרא, האם יעוד צריך להיות מרצון הבת אם לאו, והרמב"ם שפסק שצריך את רצונה, לכך אינו דומה לקדושין דעלמא שהינם ביד האב לבדו, ויכול למכרה לשפחות אחר כך.

רשאי אדם למכור בתו לאישות אחר או לאישות אחר שפחות. (ואם קידשה בעודה אמה — מחלוקת תנאים, כדלהלן יט:).

ואולם אם נישאה, בין על ידי אביה, בין שלא על ידי אביה — כגון שייעדה האדון (למאן דאמר מעות הראשונות לאו לקדושין ניתנו) — שוב אין לאביה רשות בה כלל.

ב. אמה עבריה פודה עצמה בגרעון כסף על כרחו של אדוניה. ואולם אין בידה לכתוב שטר חוב על דמיה ולחייבו לפדותה בכך.

ואמר אביי בפירוש דברי הברייתא, כופים את אביה (כפרש"י) לפדותה אם יש לו ממון, משום פגם משפחה.

והתוס' כתבו לפרש שכופים את בני משפחתה לפדותה בעל כרחו של האב שאינו רוצה שתחזור אליו ותהא פרנסתה עליו. ומשמע שלמאן דאמר מוכר אדם את בתו לשפחות אחר שפחות, אין כופים את בני המשפחה לפדות, מפני שיכול אביה למכרה שוב ושוב. ולפרש"י משמע לכאורה שלפי דעה זו, אין כופים את האב לפדותה, מפני שיכול למכרה שוב.

ג. אמה שנתייעדה יוצאת בגט כשאר נשים, ואינה יוצאת ביציאות האמה. נסתפק בגמרא אם יעוד נישואין עושה, ויורשה ומיטמא לה וכו', או אירוסין עושה. להלכה, היעוד עושה אירוסין ולא נישואין (רמב"ם עבדים ד, ט ועוד).

בנידון 'יש אם למקרא / למסורת' — ע' בפירוט בסנהדרין ד.

דף יט

לז. א. מצות יעוד — כיצד?

ב. על ידי מה חל היעוד?

ג. אלו נפקותות מבוארות בסוגיא בשאלה האם מעות הראשונות של קניית האמה, לקידושין ניתנו (לכשייעד), אם לאו?

ד. האם יש יעוד לקטן?

ה. האם יעוד צריך דעת האמה או אביה?

ו. המוכר את בתו והלך וקידשה לאחר — מה דינה?

ז. המוכר את בתו ופסק על מנת שלא לייעד — האם נתקיים התנאי?

א. כיצד מצות יעוד — אומר לה בפני שנים הרי את מייעדת / מקודשת / מאורסת לי'. אפילו בסוף שש, ואפילו סמוך לשקיעת החמה. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: אם יש שהות ביום כדי לעשות עמו שוה פרוטה מקודשת, ואם לאו אינה מקודשת. (יעדה והפדה — צריך שיהא שהות כדי פדיה). ונוהג בה מנהג אישות ואינו נוהג בה מנהג שפחות.

אף על פי שהיעוד עצמו צריך שני עדים לקיום הדבר, כשאר דבר שבערוה, אבל המכירה אינה צריכה עדי קיום. (ע' בבאור הדבר בשערי ישר (ז, טז), שאין צריך עדי קיום אלא בדברים הצריכים כוונה ורצון).

ב. לדברי חכמים, מעות הראשונות שניתנו על ידי האדון לקניית האמה — לקידושין ניתנו, ועל ידם חל היעוד. ולדברי רבי יוסי ברבי יהודה, לאו לקדושין ניתנו, אלא מקדשה בעבודתה שהיא חייבת לו.

רב נחמן בר יצחק אמר: אפילו לרבי יוסי בר"י, מעות הראשונות לקדושין ניתנו. דנו האחרונים לומר שגם לחכמים, באופן שאי אפשר לקדש במעות הראשונות, כגון שקנאה בשטר או במתנה, יכול לקדשה בעבודתה. (עפ"י מנחת חינוך; בית הלוי ועוד).

ג. בסוגיא מבוארות ארבע נפקותות בשאלה זו; —

אם מעות הראשונות לקדושין ניתנו, אין צריך בזמן היעוד שיהא שהות ביום כדי פדייה, אלא מיעדה אפילו סמוך לשקיעת החמה. אבל אם לאו לקדושין ניתנו, צריך שיהא שהות ביום כדי פדייה, שהרי מקדשה בדמי עבודתה שהיא חייבת לו. ולרב נחמן בר יצחק, אפשר שמעות הראשונות לקדושין ניתנו ואעפ"כ גזרת הכתוב היא להצריך שיהא שהות כדי פדייה.

מבואר בגמרא, למאן דאמר מעות הראשונות לקדושין ניתנו, אם נוקטים אין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אישות [אבל מוכר לשפחות אחר שפחות], אין אדם זכאי למכור בתו לאמה לאחר שנתייעדה פעם אחת, אבל אם מעות הראשונות לאו לקדושין ניתנו — מוכר, מפני שלא הכניסה הוא לאישות.

כאמור לעיל, הרמב"ם פוסק שמוכר אחר יעוד אעפ"י שפסק מעות הראשונות לאו לקדושין ניתנו. ואפשר שגרס אחרת, או שתלוי הדבר בשתי דעות בגמרא.

למאן דאמר מעות הראשונות לקדושין ניתנו, סובר אב"י בריה דרבי אבהו: אין צריך דעתה והסכמתה ליעוד, שהרי האב הוא המקדש. ולמאן דאמר לאו לקדושין ניתנו — צריך. ורב נחמן בר יצחק אמר, אפילו אם לקדושין ניתנו, גזרת הכתוב היא להצריך דעתה.

למ"ד מעות הראשונות לקדושין ניתנו, המוכר את בתו והלך וקידשה לאחר — אם רצה האדון לייעד, מיעד. ולמאן דאמר לאו לקדושין ניתנו — שיחק באדון ומקודשת לשני.

ולרב נחמן בר יצחק, אפילו מעות הראשונות לקדושין ניתנו, סובר רבי יוסי ברבי יהודה שמקודשת לשני, כי האדון שקונה אינו כאומר 'מעכשיו'. (מפרשים).

יש סוברים שאם נוקטים מעות הראשונות לקדושין ניתנו, אין מקור בתורה לכך שיכול האב לומר לבתו 'צאי וקבלי קידושין'. ויש חולקים וסוברים שהכל מודים שיכול לומר לה כן.

ד. ריש לקיש נסתפק האם מייעד אדם את אמתו לבנו קטן. והביאו בשם רבי ינאי שאין יעוד אלא בגדול.

ה. תני אב"י בנו של רבי אבהו (וכן פירשו את דברי רבי ינאי, לפי לשון אחת) אשר לא יעדה — מלמד שצריך לידעה. ופירש זאת לפי שיטת רבי יוסי ברבי יהודה שמעות הראשונות לאו לקדושין ניתנו. ורב נחמן בר יצחק אמר: אפילו אם מעות הראשונות לקדושין ניתנו, גזרת הכתוב היא שצריך לידעה.

א. דעת כמה ראשונים שיעוד אינו צריך את רצונה ורצון אביה אלא צריך רק להודיעה שלשם

קידושין מיעדה, ואפילו בעל כרחיה (תוס' ורמב"ן ורשב"א לעיל ה. וע' גם בריטב"א יח. ד"ה מהו). ויש חולקים (רש"י; רמב"ם עבדים ד, ח וכו"מ).

וחופה שלאחר היעוד — כתבו התוס' (ה:), אינה נעשית אלא ברצון אביה.
ב. יש מי שכתב [בבאור דברי הרמב"ם], שדין זה שצריך את רצונה — אינו מוסכם אפילו לרבינו יצחק, אלא שנוי במחלוקת בין שתי הלשונות שבגמרא בפירוש דברי רבי ינאי. (עפ"י שערי ישר).

ו. המוכר את בתו והלך וקידשה לאחר — שיחק באדון ומקודשת לשני. דברי רבי יוסי ברבי יהודה. וחכמים אומרים: אם רצה לייעד — מייעד (שמעות הראשונות לקדושין ניתנו, וכשמיעד חל היעוד למפרע משעת המכירה). הלכה כחכמים.

ז. המוכר את בתו ופסק על מנת שלא לייעד — לדברי רבי מאיר נתקיים התנאי. (לאמה — פעמים שאינו מוכרה אלא לאמה בלבד). וחכמים אומרים: אם רצה האדון לייעד — מייעד, מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה, לכך תנאו בטל. הלכה כחכמים. (רמב"ם עבדים ד, טו).

דין המתנה על מה שכתוב בתורה, נתבאר בכתובות פג-פד.

לח. האם יש אישות לקטן כנגדול? ומה דין הקטן הנואף באשת איש?

איש — פרט לקטן (שאינו במיתה). ואם הוא פחות מבן תשע שנים, אין ביאתו ביאה ואף האשה פטורה, אשר ינאף את אשת איש — פרט לאשת קטן (שהבא עליה פטור). ופירש רב אשי, בא הכתוב למעט אישות של יבם בן תשע שנים ויום אחד.

א. לפרש"י וראב"ד, היבם הקטן קנאה מדין תורה לכל דבר, ליורשה וליטמא לה וכו' אלא שמיעט הכתוב מעונש מיתה לבא עליה, [יש מפרשים: אף עונש כרת נתמעט, וקידושי אחר תופשין בה. ויש אומרים שלא נתמעט אלא מיתה בידי אדם, ואין קידושי אחר תופשין בה]. ולפרוש התוס' הרשב"א והרי"ד, מיעט הכתוב שלא קנאה. ואולם מדרבנן ביאתו ביאה ופטלה על כל האחים.

ב. יש אומרים שהמקדש אשה לקטן — צריכה גט, משום שזכין לו לאדם שלא בפניו.

לט. מה דין הקדושין באופנים דלהלן?

א. אב שאמר לבתו קטנה צאי וקבלי קידושיך.

ב. המקדש במלוה שיש עליה משכון.

ג. 'התקדשי לי מעכשיו ולאחר שלשים'; 'התקדשי לי לאחר שלשים' — ובא אחר וקידשה בתוך שלשים.

א. אמר רבא אמר רב נחמן: אומר אדם לבתו קטנה צאי וקבלי קידושיך. (כשם שאמר רבי יוסי ברבי יהודה שמעות הראשונות לאו לקדושין ניתנו ומיעדה האדון ללא קבלת האב).

א. כתבו כמה ראשונים שדין זה מוסכם אף לפי מה שאנו נוקטים כחכמים שמעות הראשונות לקדושין ניתנו. ויש חולקים. (וע' רמ"א אה"ע לו, ז).

ואם אומר למקדש: תן לבתי מעות ותתקדש לך — לדברי הכל מקודשת, כאומר 'תן מנה לפלוני' — מדין ערב. (עפ"י ראשונים; בית שמואל שם סק"ט).

ב. צריך שיאמר לה 'צאי וקבלי קידושין' בפני עדים (רמ"א אה"ע לו, ז). יש מי שכתב שזה אמור רק כאשר אמר לה בסתם, אבל פירש לה לקבל קידושה מאיש מסוים, אין צריך בזה דין 'שליחות' ומועיל ללא עדים. (עפ"י הג"ר נחום פרצ'וביץ זצ"ל, נדפס בספר הזכרון לגר"י אברמסקי, עמ' תעד).

ג. הדעת נותנת שיכול האב לחזור בו מאמירת 'צאי וקבלי קידושין'. (רשב"א).
ד. הרשב"א נקט כהנחה פשוטה שהאב חוזר וזוכה ממנה את כסף הקדושין שקיבלה.
ה. מדובר בקטנה שיכולה לשמור קידושה, כגון 'אגוז ונוטלו צרור וזורקו', אבל לא בפחות מיכן. (עפ"י ראשונים).

קטנה שקיבלה קידושין ללא ידיעת האב — יש דעות שחוששין לקדושין אלו, אם היו שידוכין מקודם לכן. ויש דעה האומרת אפילו ללא שידוכין, חוששים שמא נתרצה האב — ע' בפירוט להלן מד:

ב. אמר רבא אמר רב נחמן: המקדש במלוה שיש עליה משכון — מקודשת (מקדושי יעוד ואליאב דרבי יוסי ברבי יהודה שמעות הראשונות לאו לקדושין ניתנו).

התוס' מפרשים שמקדשה בהנאת מחילת מלוה, ומקודשת אף ללא החזרת המשכון. והרמב"ם (ה, יד) כתב שמחזיר לה המשכון, [וכשיטתו שהמקדש בהנאת מחילת מלוה בעלמא אינה מקודשת (ע' מגיד משנה ה"ו)], ועל כן אינה מקודשת כאן אלא מטעם החזרת המשכון. מפרשים. וכן דעת הרשב"א, שאינה מקודשת אלא אם החזיר לה המשכון, ואעפ"י שלא קידשה במשכון אלא במלוה, מכל מקום יש לה הנאה בקבלת המלוה משום הנאת המשכון.

ג. האומר לאשה 'התקדשי לי מעכשיו ולאחר שלשים' ובא אחר וקידשה בתוך שלשים — מקודשת לראשון.

מדובר כשמפרש דבריו, שהקדושין יחולו עכשיו אם לא יחזור בו עד שלשים, אבל בלאו הכי — מקודשת ואינה מקודשת, כי ספק הדבר אם כוונתו ב'עד שלשים יום' כתנאי או כחזרה, כדלהלן נה: (רשב"א).
'התקדשי לי לאחר שלשים' ובא אחר וקידשה בתוך שלשים — מקודשת לשני.

ד פ י מ י ט — כ

מ. מה דין מכירת אמה לפסולים ולקרובים?

לדברי חכמים (וכן סובר רבי מאיר), אין מוכרה לקרובים שאין להם בה תפישת קדושין ואינה ראויה ליעוד. אבל מוכרה לפסולים שקידושין תופשים להם בה, ואעפ"י שאסורים. (לאמה). משום רבי אליעזר אמרו: מוכרה לקרובים. (לאמה) — מלמד שמוכרה לקרובים. ופסולים למד מאם רעה בעיני אדניה — שרעה בנישואיה).

כאשר יש צד יעוד, כגון שמוכרה לאביו, שהוא אינו ראוי ליעדה משום איסור 'בת בנו', אבל בנו ראוי, שהיא לו בת אחיו — לפי ברייתא אחת נמכרת [אף לחכמים], ולפי ברייתא אחרת אינה נמכרת. הרמב"ם (עבדים ה, יא) פסק כחכמים וכתנא דברייתא המתיר למכור כאשר יש צד יעוד.

דף ב

מא. א. אם בגופו יבא בגופו יצא — מה בא הכתוב ללמדנו?

ב. עבד עברי שנשתנה מחירו ומחירו עבודתו, כיצד מחשבים לו כשנפדה בגרעון כסף?

ג. חיוב האדון במזונות עבדו העברי, בכסות ובמדור — כיצד?

ד. מתי רשאי האב למכור את בתו לאמה?

א. אם בגופו יבא בגופו יצא — בגופו נכנס בגופו יצא. ופירש רבא: לומר שאינו יוצא בראשי אברים. רבי אליעזר בן יעקב אומר: יחידי נכנס יחידי יצא. ופירש רב נחמן בר יצחק: יש לו אשה ובנים — רבו מוסר לו שפחה כנענית. אין לו אשה ובנים — אין רבו מוסר לו שפחה כנענית. (וכן פסק הרמב"ם. עבדים ג, ד).

ב. חישוב דמי פדיונו נעשה לטובת העבד; אם השביח בתוך הזמן — מחשבים לו כפי המחיר שנמכר (אם עוד רבות בשנים... (שנתרבה כספו במשך השנים) — מכסף מקנתו). ואם הוזל — לפי המחיר הנוכחי. (ואם מעט נשאר בשנים... (שנתמעט כספו בשנים) — כפי שניו). ולא רק בנמכר לעכו"ם הקילה עליו תורה בפדיונו, אלא אף בנמכר לישראל (גזרה שוה שכיר שכיר). הוזל בתוך הזמן וחזר והשביח כפי קנייתו — מחשבים לפי המחיר הנוכחי שהוא מחיר הקניה, ולא כמחיר הוזל שבינתים.

ג. כי טוב לו עמך — עמך במאכל ועמך במשתה, שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכים והוא ישן על גבי התבן. (אתה דר בכרך והוא בכפר, או להפך. רמב"ם עבדים א, ט). מכאן אמרו: כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו. א. אין חילוק בין עבד או אמה. (רמב"ם עבדים א, ט).

וחייב לנהוג בעבד מנהג אחוה. ואף על פי כן צריך העבד לנהוג בעצמו מנהג עבדות באותן העבודות שהוא עושה לו. (שם).

ב. אם אין לו אלא כר אחד, יש לו ליתנו לעבד, שהרי אם שוכב עליו בעצמו, אינו מקיים כי טוב לו עמך, ואם אינו שוכב עליו וגם אינו מוסרו לעבד — זו מדת סדום, נמצא על כרחו צריך ליתן לעבד, וזהו 'כקונה אדון לעצמו'. (תוס' עפ"י הירושלמי).

ג. כתב הרא"ש שאם התנה עם העבד מראש — הכל לפי תנאו.

ובנודע ביהודה (תנינא אה"ע לא) כתב שלא אמר הרא"ש שהתנאה מועילה אלא בכגון יין חדש ופת קיבר וכד', אבל בדבר שיש בו צער לגוף, כגון שינה על הארץ — אין מועיל תנאי, שהרי זה מתנה על מה שכתוב בתורה שאין תנאו קיים אלא בדבר שבממון ולא בדבר שיש בו צער הגוף.

ד. אין אדם רשאי למכור את בתו לאמה אלא אם העני והוצרך למכור מטלטליו ושדותיו וביתו. (ולא נשאר לו כלום, אפילו כסות שעליו. ואף על פי כן כופים את האב לפדותה לאחר שמכרה, כמו שנתבאר לעיל. (רמב"ם עבדים ד, ב) — על פי סוגיתנו).

דפים כ — כא

מב. מהם דיני גאולה לדברים דלהלן? האם לווה וגואל וגואל לחצאים? האם יכול לגאול מיד לאחר המכירה?

האם הקרובים מחויבים לגאול?

א. עבד עברי.

ב. מוכר שדה אחוזה.

ג. מקדיש שדה אחוזה.

ד. מוכר בית בעיר חומה.

ה. מוכר בית מבתי החצרים אשר אין להם חומה.

א. עבד עברי נגאל על ידי עצמו בגרעון כסף, ורשאי לעשות כן מיד לאחר מכירתו. ואינו לווה וגואל

(או השיגה ידו ונגאל. רש"י) ולא גואל לחצאים (ונגאל — כולו, ולא חציו. רב ששת; רבינא).

הנמכר לעכו"ם, חובה על קרוביו לגאלו (ואפילו לרבי יהושע שאמר גבי שדה אחוזה רשות, כאן קבעו

הכתוב חובה כדי שלא יטמע בין העכו"ם. ובכל... גאלה תתנו...). והקרוב קרוב קודם (או דדו או בן

דדו יגאלנו או משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו).

היו לו שני קרובים, הקרוב יותר אין ספק בידו לגאול, והמרוחק יותר ספק בידו — אינו

נגאל, שאין הגאולה מוטלת אלא על הקרוב הראוי ליורשו. (עפ"י רש"י ועוד).

עבד הנמכר לישראל — לדברי רבי, אין בו דין גאולת קרובים. ונסתפקו בגמרא מהי דעת חכמים

החולקים על רבי.

בתורי"ד (יה). מבואר שלרבי יוסי הגלילי ולרבי עקיבא, יש תורת גאולת קרובים בנמכר

לישראל. ומסתמא דגמרא לעיל כ. לכאורה משמע שאינו נגאל בקרובים. אך הרשב"א שם פירש בענין

אחר.

ב. המוכר שדה אחוזה, רשאי לגאלה רק כעבור שנתים מן המכירה (במספר שני תבואות ימכר לך.

ואפילו שניהם רוצים, המוכר והקונה — אסור. ע' ערכין כט:). ומחשב גרעונו לפי חלוקת דמי המכירה

למספר השנים שעד היובל. לא גאלה עד היובל — חזרת השדה ביובל לבעליה.

ואינו לווה וגואל ולא גואל לחצאים. (והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו).

אם שניהם רוצים — מותר לגאול לחצאים. ומדובר בגמרא כשנתן לו בסתם, ולא פירשו

שיהא זה פרעון, הלכך אנו דנים זאת כפקדון עד שישלים כל פדיונו, ואין זו גאולה. (עפ"י

רשב"א).

הקרובים גואלים את השדה (ובא גאלו הקרב אליו וגאל את ממכר אחיו), והקרוב קרוב קודם (נאמר

בעבד הנמכר לעכו"ם שלש פעמים יגאלנו — לרבות כל הגאולות שנגאלות כסדר הזה). לדברי רבי

יהושע גאולת קרובים — רשות (ואיש כי לא יהיה לו גאל — זה שיש לו ואינו רוצה ליקח, ולימדה

תורה שהרשות בידו). ולדברי רבי אליעזר — חובה. (בכל... גאלה תתנו).

א. הלכה כרבי יהושע, שגאולת קרובים בשדה אחוזה — רשות. (רמב"ם — שמיטה ויובל יא, יח;

רשב"א).

ב. נחלקו הדעות בגאולת קרובים, האם השדה עומדת ברשות הקרוב שגאל עד היובל, או

חוזרת לבעליה לאלתר.

ג. המקדיש שדה אחוזה, פודה אותה כפי הערך הקצוב בתורה, זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף, לפי גרעון חישוב השנים הנותרות עד היובל. לא פדה עד היובל — אינה חוזרת לבעליה אלא מתחלקת לכהנים ויש אומרים שאין נכנס בה אדם והריהי 'שדה רטושין' (ע' ערכין כה-כו מחלוקת תנאים). בזה הורע כחו של המקדיש על המוכר. ובדבר אחר יפה כחו — שיכול לפדותו מיד לאחר המכירה ואין צריך להמתין שנתים. ועוד יפה כחו, שלוה וגואל וגואל לחצאים (אם גאל יגאל).

נחלקו דעות הראשונים בגאולה לחצאים, האם גואל מיד מחצית מהנכס. או גואל את כולו, אלא שאינו יוצא לאלתר רק כשיגיע הזמן שהדמים ישתוו לערך השדה כפי חישוב השנים שעד היובל.

המקדיש שדה אחוזה, לא נאמרה בו תורת גאולת קרובים. ודין הקרוב כשאר כל אדם הקונה מן ההקדש, שיכול לפדות השדה ותעמוד ברשותו עד היובל, וגם יכול לחפור בה בורות כאדם העושה בתוך שלו. (ע' ערכין כה.).

המקדיש שדה מקנה — יש לחקור שמא לרבי שמעון הדורש טעמא דקרא, אין לווה וגואל ולא גואל לחצאים, שהרי היא תחזור ביובל לבעליה, או שמא דינו כמקדיש שדה אחוזה. (כן נסתפק במשך חכמה — בהר כה, כח.).

דינים נוספים בגאולת שדה אחוזה ושדה מקנה, במקדיש ובמוכר — נתבאר בערכין כט-ל.

ד. המוכר בית בעיר המוקפת חומה — גואלו בתוך שנה למכירתו. לא גאלו — נחלט הבית ביד הקונה לעולם ואינו יוצא ביובל.

לדברי רבי שמעון הדורש טעמא דקרא, הואיל והורע כחו שאם מלאה לו שנה ולא נגאלה — נחלט, לכך יפה כחו שלוה וגואל וגואל לחצאים. ולדברי חכמים, אין לווה וגואל ולא גואל לחצאים (גאלתו גאלתו משדה אחוזה).

הרמב"ם (שמיטה ויובל יב, ב) פסק שאינו לווה וגואל ואינו גואל לחצאים. וכן כתב הריטב"א. לדברי חכמים (רש"י), רצה רב הונא בר חיננא לומר שהמוכר בית בבתי ערי חומה נגאל לקרובים, כדין שדה אחוזה. ורב ששת אמר שאינו נגאל (והקשו לשיטתו על יתור תיבת 'בכל').
ופסק הרמב"ם (שמיטה ויובל יב, ב) כרב ששת, שאינו נגאל בקרובים. וכן כתב הריטב"א.

עוד בהלכות מוכר ומקדיש ונתן בתי ערי חומה — בערכין ל-לב.

ה. המוכר בית מבתי החצרים אשר אין להם חומה, דינו כשדה אחוזה; יש לו גאולה עד היובל, וביובל חוזר לבעליו אם לא גאל מקודם לכן. וכן הקרובים גואלים, [לרבי יהושע רשות ולרבי אליעזר חובה, כנ"ל]. וקרוב קרוב קודם. (ובתי החצרים אשר אין להם חמה סביב — על שדה הארץ יחשב גאלה תהיה לו וביובל יצא). ומלבד זאת יש לו את הקולא שיש למוכר בית בעיר חומה, שיכול לגאול בשנה ראשונה למכירתו.

עוד בדיני בתי החצרים — בערכין לג.

דף כא

מג. א. במה רוצעים לעבד ובמה אין רוצעים?

ב. היכן העבד נרצע?

ג. עבד עברי כהן, האם הוא נרצע? האם רבו מוסר לו שפחה כנענית?

א. לדברי רבי יוסי ברבי יהודה, רוצעים במרצע ובכל דבר, כגון סול (= עץ מחודד) סירא (=קוץ) מחט מקדח ומכתב. אבל לא על ידי סם. (ולקחת את המרצע ונתתה באזנו ובדלת — ריבה ומיעט וריבה, ריבה כל דבר ומיעט סם שאינו נוקב מכח אדם אלא מאליו).

מתשובת חות יאיר (קסו) משמע שלכתחילה צריך לרצוע במרצע דוקא. לא נתרבו שאר דברים אלא בדיעבד, או אפשר אף בשעת הדחק.

לדברי רבי אין רוצעים אלא במתכת (שדורש בכלל ופרט וכלל, אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש של מתכת אף כל של מתכת).

דבר אחר: המרצע — להביא מרצע הגדול.

כתבו כמה ראשונים שאין גורסים 'להביא' אלא 'זה מרצע גדול'. ומשמע מדבריהם שיש להקפיד לרצוע דוקא בגדול. ויש מי שכתב לישב גירסת הספרים שלנו, כי במקום אחר בתורה כתוב במרצע (ללא ה"א) — לכך הוצרך הכתוב לרבות את המרצע הגדול. עתורא"ש.

ב. העבד נרצע באזנו הימנית (טו) ובדלת. רבי אלעזר מסר בשם יודן בריבי שדרש: אין רוצעים אלא במילת (= באליה הרכה שבאוזן). וחכמים אומרים: בגובה של אוזן, מקום שעושה אותו בעל מום.

ג. אמרו חכמים: אין עבד עברי כהן נרצע, מפני שנעשה בעל מום. (ונאמר ושב אל משפחתו — למוחזק שבמשפחתו. רבה בר רב שילא).

משמע שלדברי יודן בריבי, אין העבד נעשה בעל מום (ע' בראשונים), ולפי זה אף כהן יכול להירצע.

רב אמר: עבד כנעני כהן, מותר בשפחה כנענית, חידוש הוא שהתירה תורה, לא שנא ישראל לא שנא כהנים. ושמואל אמר: אסור, הואיל וריבה הכתוב בכהנים מצוות יתרות. ורב נחמן השיב על דעה זו.

להלכה נפסק שמותר בשפחה כנענית, כרב. (רמב"ם עבדים ג,ד).

גר אינו נמכר בעבד עברי (ושב אל משפחתו). ב"מ עא.

דפים כא — כב

מד. א. כהן מהו בדין אשת יפת תואר שהתירה תורה?

ב. באלו תנאים ומגבלות התירה תורה יפת תואר במלחמה?

א. לדברי רב, כהן מותר באשת יפת תואר. ושמואל אסר. ללשון אחת, בביאה ראשונה לדברי הכל מותר,

שלא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע. ומחלוקתם בביאה שניה, האם הואיל והותרה הותרה, או כיון שהגירות אינה ראויה לכהן — אסורה. ויש אומרים, בביאה שניה לדברי הכל אסור, משום שהרי גירות. ומחלוקתם בביאה ראשונה; לרב מותר שהרי לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, ולשמואל אסור, שכל שאינו בכלל והבאתה אל תוך ביתך, אין אני קורא בו וראית בשביה...
הרמב"ם (מלכים ת,ד) פסק כלשון אחרונה וכתב, שהכהן מותר ביפת תואר בביאה ראשונה בלבד.

ב. וראית בשביה — בשעת שביה (ולא שלקחה למוכרה או לשפחה ואחר כך נתן עיניו בה. (רש"י).
יש מפרשים: פרט לשנתן עיניו בה קודם שביה. (ערשב"א). פירוש נוסף: בשעת שביה בלבד מותר לבוא עליה, וזו 'ביאה ראשונה', ולא נאמרה המתנת ירח ימים אלא בביאה שניה.
(תורי"ד).

אשת — ואפילו אשת איש.
יפת תאר — לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע. מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות (= מסיכנות) שחוטות ואל יאכלו בשר נבילות.
וחשקת — אעפ"י שאינה נאה. בחשקן תלה הכתוב.
בה — ולא בה ובחברתה, שלא יקח שתים.
ולקחת — ליקוחים יש לך בה, (אעפ"י שאינה מתגיירת לדעתה).
לך לאשה — שלא יקח לאביו ולא לבנו (כן גרסת התוס').
והבאתה — שלא ילחצנה (לבא עליה. רש"י) במלחמה.
א. משמע מפרש"י שאסור לבוא עליה במלחמה כלל עד לאחר כל המעשים, שתבכה על אביה ואמה ירח ימים וכו'.

ולדעת רבנו תם ביאה ראשונה מותרת במלחמה, וביאה שניה אסורה עד שתהא בביתו גירות [ומטבילה בעל כרחיה]. ופירוש 'שלא ילחצנה במלחמה' — שלא יתחיל למנות ירח ימים כסדר האמור עד שתהא בביתו. והביא ר"י שנחלקו בדבר בירושלמי.
ויש סוברים שביאה ראשונה מותרת במלחמה אבל לא בעל כרחיה. (עפ"י ספר יראים).
ב. התוס' נקטו שגירות יפת תואר — אעפ"י שנעשית בעל כרחיה — גירות היא לכל דבר מגורת הכתוב. ואולם בדעת רש"י, [לישב קושית התוס' מתמר, שבת דוד היתה לפרש"י בסנהדרין (כא). ואעפ"י כ מותרת לאמנון], אפשר שלענין יוחסין אין זו גירות, מפני שאינה מתגיירת מרצונה, ועל כן ולדה נכרי. ויש צד לומר לפרש"י [כמו שסבר הרמב"ן (דברים כא, יד) לפרש מתחילה], שאף על פי שקדושין תופשים בה, זה רק כל עוד הוא עמה, אבל אם ישלחנה, הריהי יוצאה בלא גט. (עפ"י אגרות משה חו"מ ח"ב מא, ג).

דף כב

- מה. א. מתי אומר העבד 'אהבתי את אדוני... לא אצא חפשי'?
- ב. באלו אופנים אין העבד נרצע?
- ג. האם הרב חייב במוזנות משפחתו של העבד העברי?
- ד. רציעת האוזן — כיצד?

א. אין העבד נרצע עד שיאמר וישנה 'אהבתי את אדוני...' (אמר יאמר), בתחילת שש ובסוף שש. ופירש רבא: בתחילת פרוטה אחרונה (כלומר, כשעדיין יש לו לעבוד שוה פרוטה, שנאמר יאמר העבד — עד שיאמר כשהוא עבד. אבל לא בתחילת עבודתו, שנאמר את אשתי ואת בני — לאחר שמסר לו רבו שפחה) ובסופה (לא אצא חפשי — בשעת יציאה).

ב. באחד מן האופנים הללו אין העבד נרצע; — אין לו או אין לרבו אשה ובנים. (אהבתי... את אשתי ואת בני; כי אהבך ואת ביתך). יש מי שצדד לפרש אשה או בנים (רש"ש). ויש מי שנקט שצריך אשה ובנים דוקא. (ע' מש"ח אחרי טו, 1).

אינו אוהב את רבו או רבו אינו אוהבו. (כי אהבך; כי טוב לו עמך). רבו חולה או הוא חולה. (כי טוב לו; עמך). היו שניהם חולים — תיקו.

ג. ויצא מעמך הוא ובניו עמו; אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו — אמר רבי שמעון: מכאן שרבו חייב במזונות בניו ואשתו.

ד. כיצד רוצע — נותן אוזן העבד אצל הדלת, דוקר והולך באוזן עד שמגיע אצל דלת (באזנו ובדלת). והדלת קבועה בפתח, לא עקורה ומוטלת. (מזווה — מה מזווה מעומד אף דלת מעומד).

מו. א. עבד ושפחה כנענים — במה הם נקנים, וכיצד?

ב. במה הם קונים את עצמם?

א. עבד ושפחה כנענים (= כל עכו"ם כנענים. ונקראים העבדים על שם כנען שנאמר בו עבד עבדים. רש"י) נקנים בכסף, בשטר ובחזקה. (והתנחלתם אתם לבניכם אחרים לרשת אחזה — הקישם הכתוב לשדה אחוזה). וכן נקנים בחליפין.

כיצד בחזקה, התיר לו (או הנעיל. ער"ף) מנעלו, או הוליך כליו אחריו לבית המרחץ, הפשיטו, הרחיצו, סכו, גרדו, הלבישו, הנעילו, הגביהו — קנאו. ואולם שפחה כנענית אינה נקנית בביאה מדין חזקה, מפני שגם היא נהנית. ואין חילוק בין ביאה כדרכה לשלא כדרכה.

דוקא כגון אלו שהן פעולות שימוש עבד לרבו, אבל אמר תפור לי, עשה עמי מלאכה — אין זו חזקה (רמב"ן).

הגביהו רבו — לא קנאו. רבי שמעון אומר: לא תהא חזקה גדולה מהגבהה, שהגבהה קונה בכל מקום. אמר שמואל: עבד כנעני נקנה במשיכה. כיצד, תקפו ובא אצלו — קנאו. קראו ובא אצלו — לא קנאו, (שהאדם, שלא כבהמה, בא אל הקורא לו מדעת עצמו, ואין כאן הוראת בעלות). אמר רב אשי: עבד קטן כבהמה דמי (ונקנה כשקורא לו הרב ובא אצלו).

יש מצדדים שקנין משיכה בתקיפת העבד מועיל משום 'חזקה'. ולפי זה יקנה אף ברשות הרבים שאין שם קנין משיכה בעלמא. (עפ"י חשק שלמה ועוד).

ב. עבד כנעני קונה את עצמו בכסף ובשטר, וכדלהלן. וכן יוצא בראשי אברים (ונחלקו תנאים האם ראשי אברים מוציאים לבדם או צריך שטר שחרור).

לדברי רבנו תם (מובא בטור יו"ד רסז) עבד כנעני יוצא בקנין חליפין, כשנתנו לו סודר לצאת

בו לחירות. ויש חולקים, לפי שהחליפין אינם מתורת 'כסף'. (עריטב"א כאן. וע"ע: דברי יחזקאל לט,ה).

דפים כב — כג

מז. גר שמת ואין לו יורשים — מה דינם של עבדיו הכנענים, קטנים וגדולים?

גר שמת ואין לו יורשים; אם בשעת מיתה לא החזיק ישראל אחר בעבדיו — קנו עצמם בני חורין. לדברי חכמים אין חילוק בין עבדים גדולים לקטנים. ולדברי אבא שאול, גדולים קנו עצמם בני חורין, קטנים — כל המחזיק בהם זכה. [רבי יהושע בן לוי פסק הלכה כאבא שאול. ורבי יוחנן סבר אין הלכה כאבא שאול. גטין לט].

קדם ישראל והחזיק בעבדים קודם המיתה, בין בגדולים בין בקטנים — זכה בהם בשעת המיתה. וכן נהג מר זוטרא בפטירת רבי יהודה הנדואה הגר.

א. כן פרש"י. ור"י מפרש שלחכמים אין מועילה החזקה בעבדים אפילו בשעת מיתה, שלדעתם מיתת האדון כגט שחרור היא, שאין אחר יכול לזכות בעבד. אבל לאבא שאול מועילה תפיסה בעבדים, בגדולים — בשעת מיתה דוקא, ובקטנים — אפילו לאחר מיכן. ורבנו תם פירש שאפילו לאבא שאול, אין מועילה תפיסה בעבדים גדולים בשעת מיתה. רק בקטנים שאין להם יד לזכות בעצמם, מועילה תפיסה, ואפילו לאחר מיתה. ב. רבנו תם פסק כאבא שאול, שהלכה כרבי יהושע בן לוי במחלוקתו עם רבי יוחנן.

דף כג

מח. א. יציאת עבד כנעני בכסף ובשטר — כיצד?

ב. עבד כנעני, מהו שיעשה שליח לקבל גטו מיד רבו?

ג. האם יכול עבד לקבל גט עבור עבד אחר מיד רבו של חברו?

ד. האם יש קנין לעבד בלא רבו ולאשה בלא בעלה?

א. נחלקו תנאים באופני יציאת עבד כנעני בכסף ובשטר, ושלוש מחלוקות בדבר; לפי דעה אחת יוצא בכל אופן. לדעה אחרת יוצא רק על ידי אחרים. ולדעה שלישית, בכסף על ידי אחרים בלבד, ובשטר על ידי עצמו בלבד, וכפי שיתבאר; —

לדברי רבי מאיר, עבד כנעני יוצא בכסף על ידי אחרים, שנותנים כסף לרבו לשחררו, ואפילו שלא מדעתו, [שאעפ"י שסובר חוב הוא לעבד שיצא מיד רבו לחירות, והלא אין חבים לו לאדם שלא בפניו, אעפ"י כקבלת רבו היא הגורמת השחרור ואין האחרים הללו חבים לו. רבא. או מטעם זה: הואיל וכסף קונה אותו בעל כרחו, כמו כן מקנה אותו לעצמו בע"כ. אביי]. אבל לא על ידי עצמו, כי סובר רבי מאיר אין קנין לעבד בלא רבו.

לדברי רבנו תם (כד.), לרב ששת אפשר שאחרים יתנו כסף לעבד על מנת שיצא בו

לחירות, והעבד נותנו לרבו ויוצא. אפילו לרבי מאיר.

ויוצא בשטר על ידי עצמו — שרבו נותן לו השטר, ואף על פי שיד העבד כיד רבו — גטו וידו באים כאחת, נמצא שעם קבלת הגט יש לו יד לזכות בגט. אבל לא על ידי אחרים — שאינם יכולים לזכות עבורו שטר שחרור שלא מדעתו, כי חוב הוא לו לצאת לחרות.

לדברי חכמים, יוצא בכסף בין על ידי אחרים בין על ידי עצמו, כי יש קנין לעבד בלא רבו, ובלבד שינתן לו הכסף על ידי אחרים באופן שרבו אינו זוכה בו, כדלהלן. וכן בשטר, בין על ידי אחרים, שזכות הוא לו לעבד לצאת לחירות, בין על ידי עצמו — שגטו וידו באים כאחת.

הלכה כחכמים (עפ"י רמב"ם עבדים ה; תוס' גטין יג. ד"ה עבדא). היה העבד עומד וצווח שאינו רוצה לצאת — לדעת הרמב"ן והריטב"א, וכן מבואר בתוס', אף לחכמים אין מועילה נתינת שטר על ידי אחרים, שהרי אין זו זכות עבדו. והרשב"א רצה לחדש שאפילו בעל כרחו מועילה קבלת אחרים, שזכות גמורה היא לו לצאת [ואין זה דומה לזכיית ממון שאינה זכות גמורה, שהרי שונא מתנות יחיה], וגם כדי שלא יהא הרב נפסד, וכשם שיוצא בעל כרחו כך זכין לו בעל כרחו. המחנה-אפרים (זכיה ומתנה ו) הכריע כסברת הרשב"א, שזכות גמורה אין מועיל עומד וצווח אחר כך. (וע' גם בשו"ת חתם סופר יו"ד רנג). והרבה אחרונים תמחו על כך, שאף הרשב"א לא סמך על סברתו זו. (ע"ע מהרי"ט אלגזי בכורות פ"א ז; עונג יום טוב קי; עין יצחק נה,ה ואה"ע א; משיב דבר ח"ד מב; מנחת שלמה ח"ג קלג,ט. וע"ע בבאור דברי הרשב"א בארוכה בברכת שמואל יד).

ובכסף על ידי אחרים, אף להרמב"ן מועילה נתינתם בעל כרחו, כשם שמועיל הדבר לרבי מאיר, שקבלת רבו גרמה לו. ואולם הרשב"א והר"ן דייקו מדברי הרי"ף (וכדיוק זה יש לדייק בדברי הרמב"ם (עבדים ה,ב), וכן מלשון רש"י. וכמו שכתב הלחם-משנה שם) שלחכמים אין מועיל כסף ע"י אחרים בעל כרחו של עבד.

לדברי רבי שמעון בן אלעזר, יוצא בכסף ובשטר על ידי אחרים, שזכות הוא לעבד שיצא מתחת ידי רבו, אבל לא על ידי עצמו; בכסף לא, משום שאין קנין לעבד בלא רבו, ובשטר — לפי שאין לו יד לקבל הגט.

לפי פירוש אחד המובא בתוס', נסתפק רבה לרבי שמעון בן אלעזר, האם יוצא בשטר על ידי אחרים כאשר עומד העבד וצווח שאינו רוצה, [כי אינו מטעם שליחות], או שמא אין מועילה קבלת גט ע"י אחרים בעל כרחו. ורצה רבה לפשוט שמועיל, ודחו ראייתו.

שזה כסף כענין קניית העבד ויציאתו. (רמב"ם עבדים ה,ב).

ב. לדברי חכמים ורבי מאיר, כשם שהעבד יכול לקבל גט בעצמו, כך יכול לשלוח שליח לקבל גיטו. ולדברי רבי שמעון בן אלעזר, בתחילה נסתפק רבה בדבר, ואחר כך פשט שאין יכול לעשות שליח, מאחר והוא עצמו אינו יכול לקבל. ודחו בגמרא ראייתו.

לפי 'יש מפרשים' בתוס', לא היה ספק אם מועילה עשיית שליח, אלא השאלה היתה אם צריך לדין שליחות או אפילו עומד וצווח מועיל, וכנ"ל.

ג. שנינו בבביתא: נראים הדברים שהעבד מקבל גטו של חבירו מיד רבו של חבירו, אבל לא מיד רבו שלו (אם היו שניהם של איש אחד).

ד. הסיקו שלדברי הכל אין קנין לעבד בלא רבו ואין קנין לאשה בלא בעלה. ואולם אם הקנה לעבד מתנה על מנת שאין לרבו רשות בה — לדברי רב ששת נחלקו בזה רבי מאיר וחכמים; לרבי מאיר לא אמר כלום וקנה הרב, ולחכמים הועיל התנאי. ולדברי רבי אלעזר, אפילו

לחכמים לא הועיל התנאי, אך אם אמר בשעת הקנאתו לו 'על מנת שתצא בו לחירות', סוברים חכמים שהועילו דבריו ויכול לצאת בכסף זה לחירות.

א. עבד שקיבל מתנה — קנאה רבו לגמרי, גוף ופירות. אבל אשה שנתנו לה מתנה, לא קנה הבעל אלא פירות (תוס').

ב. לדברי ר"י בתוס', אפילו לרבי אלעזר שאין מועילה אמירת 'על מנת שתצא בו לחירות' לרבי מאיר, יתכן שבאשה מודה שמועיל כשהקנו לה על מנת שאין לבעלה רשות בה.

ג. רבנו תם נקט שלרב ששת אליבא דרבי מאיר, אעפ"י שאין מועיל להתנות על מנת שאין לרב רשות, אבל מועילה התנאת 'על מנת שתצא בו לחירות'. וכן פסק (עפ"י סוגיות הגמרא בכ"מ) להלכה. וכן משמע ברמב"ם (עבדים ה,ב). אלא שלר"ת הטעם הוא כי נוקטים כרבי מאיר וקרב ששת. ולהרמב"ם פירש הכסף-משנה, הלכה כחכמים ורבי אלעזר. וכן הסכימו פוסקים רבים.

(ע' בשו"ת מהרי"ק י"ד"ה ואף כ"י). ויש מחלקים בין אשה לעבד. (ער"ן; שעה"מ נדרים ז,יז).

ד. מי שנתן לעבד מתנות והתנה עמו בגופן, שיהיו לכך וכך, כגון 'על מנת שתאכל בהם ותשתה בהם' או על מנת שתעשה בהם כל מה שתרצה בלא רשות אדון — לא קנה האדון.

(רמב"ם זכיה ג,יד. וזה כדברי הפרישה (יו"ד רסז) ודלא כה"ט"ו (סק"י) שכתב שאין מועיל זאת בעבד אלא באשה. וכבר תמה עליו בשער המלך (עבדים ה,ב) מדברי הרמב"ם המפורשים. וכן הוכיח מדברי התוס').

ה. נתנו לו מעות לעבד על מנת שיצא בהם לחירות, ולא רצה הרב לקבל — לא קנה העבד המעות, שהרי לא ניתנו לו אלא על מנת שיצא בהם לחירות. (רמב"ם עבדים ה,ב).

ו. נתן הרב מתנה לעבדו — מבוואר מדברי התוס' הרא"ש והריטב"א שלא קנה העבד, ואינו דומה לאשה דקיימא לן הנותן מתנה לאשתו קנתה. (ולענין אכילת פירות ע"י הבעל ממה שנתן לה — ע' בב"ב נא).

ואם זיכה הרב לעבד על ידי אחרים — דעת הריטב"א שאין מועיל. ומדברי הרב אלחנן המובא במרדכי משמע שמועיל. (ע' בכל זה בשער המלך עבדים ה,ב; אמרי משה כה).

דף כד

מט. מה דין תוספת חומש בפדיית אשה מעשר שני, באופנים דלהלן?

א. פודה במעות של בעלה פירות של בעלה.

ב. מעות שלו ופירות שלה.

ג. מעות שלה ופירות שלו.

ד. מעות שלה ופירות שלה.

א. אשה הפודה מעשר של בעלה במעות שלו, הריהי עושה שליחותו וחיבת להוסיף חומש ככל אדם הפודה מעשרותיו.

נפלו לה פירות בירושה; לדברי רבי מאיר שמעשר ממון גבוה הוא, אין הבעל זוכה בו כשאר נכסים שנפלו לה, והרי הם פירות שלה ואינה מוסיפה חומש, כדלהלן. ולחכמים מעשר ממון הדיוט הוא וזוכה בו הבעל כדין נכסי מלוג, הלכך מוסיפה חומש שהיא כעושה שליחותו, והרי הוא כפודה פירות שלו במעות שלו.

יתכן דוקא למאן דאמר קנין פירות כקנין הגוף דמי. (ע' חזון איש).

ב-ג. אשה הפודה מעשרותיה במעות של בעלה, וכן הפודה מעשרות בעלה ממעות שלה — אינה מוסיפה חומש, שאין חיוב חומש אלא כשהפירות והמעות של אדם אחד. (ולפירוש רבנו תם, לעולם אין תוספת חומש באשה הפודה מעשרותיה, ואפילו אין לה בעל — לפי שנאמר איש).

היו הדמים נכסי מלוג — לפרש"י משמע שדינם כמעות שלה. והתוס' חולקים וסוברים שדינם כשלו. ורק כשהקנה לה אחר מעות באופן שאין זכות פירות לבעלה מהן, דינם כשלה.

הקנה לה אחר מעות על מנת שאין לבעלה רשות בהן — באנו למחלוקת התנאים דלעיל, האם מועיל תנאו והרי הן מעות שלה, אם לאו.

ד. לגרסתנו, וכן גרס רש"י, במעות שלה ופירות שלה — מוסיפה חומש (וכן דעת כמה ראשונים — ערמב"ן ותורי"ד). ולרבנו תם — אינה מוסיפה חומש (איש ממעשרו — ולא אשה). וכן דעת הרבה ראשונים (רמב"ם מעש"ש ה,ב; ר"ה; תורי"ד הוקן; רשב"א ריטב"א ומאירי. וכן פסק בערוה"ש).

נ. א. יציאת עבד כנעני בראשי אברים — כיצד? האם צריך גט שחרור?

ב. באלו סוגי חבלות, אין העבד יוצא בראשי אברים?

א. עבד או שפחה כנענים, שהוציא להם רבם שן או עין או אחד מכ"ד ראשי אברים (המפורטים להלן כה) שהם בגלוי ואינם חוזרים [למעט הכהו על ידו וצמתה וסופה לחזור] — יוצאים לחירות.

לדברי רבי אליעזר רבי עקיבא ורבי שמעון — צריכים גט שחרור ('שילוח שילוח' מאשה). ולדברי רבי טרפון ורבי מאיר — אין צריכים (לחפשי ישלחנו — חפשי מעיקרא). המכריעים לפני חכמים אומרים: נראים דברי רבי טרפון בשן ועין ודברי רבי עקיבא בשאר אברים הואיל ומדרש חכמים הם. א. רבנו תם והרי"ד פירשו שגט זה אינו אלא מדרבנן [עכ"פ לדברי המכריעים], מפני החשש שמא ימצאנו בשוק ויאמר לו עבדי אתה, לפי שאין המדרש ידוע לעולם, אבל בשן ועין שהדין ידוע — לא הצריכו גט. וריב"א פירש שצריך גט מדאורייתא.

ב. אפילו למאן דאמר צריך גט שחרור, זהו דוקא לענין התר בשפחה כנענית וכד', אבל שעבוד הממון נפקע ללא גט. (עפ"י רמב"ן ועוד. וכן דקדק באמת ליעקב מל' רש"י והרמב"ם. ע"ש).

ג. הרי"ף (בגטין) והרמב"ם (עבדים ה,ד ובכס"מ; חובל ומזיק ד,יא) פסקו שצריך גט שחרור, הן ביציאה בשן ועין הן בשאר ראשי אברים (ובבית דוד דקדק מהרמב"ם שפסק כמכריעין. ותמה עליו השעה"מ מדברי הרמב"ם המפורשים בהל' חובל. וע' גם באמת ליעקב).

ד. בזמן הזה שאין חכמים סמוכים, כתב הרמב"ן שלדברי הכל צריך גט שחרור, כיון שבהעמדה בדין הוא שיוצא לחירות ולא בשעת החבלה, והלא אין דנים עכשיו דיני קנסות. [יציאת שן ועין — קנס היא. וכפי שכתב גאון, מובא ברמב"ן ריש משפטים]. ואולם לענין שעבוד העבד, כיון שהוא מוחזק בעצמו, אינו חייב לעבוד לרבו. (וכן פסק בשלחן ערוך יו"ד רסז,מ. ולענין הודאת הרב — ע"ש בש"ך; קצות החשן א סק"ו; שערי ישר ז,כא).

תניא, תלש בוקנו ודילדל בו עצם — יצא לחירות (אעפ"י שאין בעקירת העצם משום ביטול מלאכת האבר, כבשן ועין. (לחפשי ישלחנו — ריבה).

הרי"ף השמיט דין תלש בוקנו ודילדל בו עצם. ולפירוש הקרבן-נתנאל (כט אות ר) נוקט הרי"ף להלכה שלא יצא לחירות, כי סובר שיש מחלוקת בבחייתות בדבר. (זלע"ד דחוק טובא לפרש שפליג כשלא מפורש זה בגמרא'. אגרות משה חו"מ ח"ב מא,ד).

והרא"ש בפסקיו הביא דין זה. וכן כתב הרמב"ם ונימק, מפני שבטל מעשה השינים הקבועות בעצם.

ב. תנו רבנן, הכהו על עינו וכהתה, על שינו ונדדה; אם יכול להשתמש בהם עכשיו — אין עבד יוצא בהם לחירות. ואם לאו — יוצא. הרי שהיתה עינו כהויה וסימאה; שינו נדודה והפילה — אם יכול להשתמש בהם כבר, עבד יוצא בהם, ואם לאו — אינו יוצא. ואולם אם היתה עינו סמויה וחטטה — עבד יוצא בהם לחירות, שעשאו מחוסר אבר (רב ששת).
הכה נגד עינו ואינו רואה; כנגד אזנו ואינו שומע — אין עבד יוצא בהן לחירות, (ושונה מנזקי ממון שחייב אף על ידי קול ללא מגע, כי שונה אדם כיון שהוא בר דעת, הוא מבעית את עצמו).
לסיכום, כל הכאה ישירה המבטלת את האבר משימוש, או אף אם האבר לא היה שימושי מקודם, וניתקו מהגוף — יוצא העבד לחירות.

לא נתכוין; אם נתכוין לאבר, כגון שהיה הרב רופא ונתכוין לכחול לו עינו, וסמאה; לחתור לו שינו (= לנקרה ולגרר סביב מושבה) והפילה — לדברי חכמים יצא לחירות ולדברי רשב"ג לא יצא (ושחתה — עד שיתכוין לשחתה). לא נתכוין לאבר עצמו, כגון שהושיט ידו למעי שפחתו וסימא עובר שבמעיה — לדברי הכל לא יצא.

כתבו התוס' (עפ"י הסוגיא בב"ק כו:): אף בשלא נתכוין לאבר, אם לא נתכוין לטובה [כלרפאות וכד'], כגון היתה מונחת לו אבן בחיקו ולא הכיר בה מעולם ועמד ונפלה והוציאה אבר — באנו למחלוקת חכמים ורשב"ג.
ויש שאינם מחלקים אם נתכוין לטובה אם לאו, אלא כל שלא נתכוין לאבר עצמו — מחלוקת הסוגיות בדבר, ולפי הסוגיא בבבא-קמא לדברי חכמים יצא לחירות (כסף משנה בדעת הרמב"ם — עבדים ה,יא. וכתבו הראשונים הסברים נוספים בישוב סתירת הסוגיות).

היתה לו יתרת (= אצבע יתרה) וחתכה — עבד יוצא לחירות (רב חיאי בר אשי אמר רב). אמר רב הונא: והוא שנספרת על גב היד.
יתכן דוקא אצבע אחת יתרה נחשבת כאבר, אבל לא יותר מאחת. וגם לא בשאר אברים יתרים. (ע' אמת ליעקב).

דף כה

- נא. א. אלו הם עשרים וארבעה ראשי אברים שאינם מטמאים בנגעים, והעבד יוצא בהם לחירות?
ב. עבד שסרסו רבו בביצים או שנטל את לשונו, האם יוצא לחירות?
ג. מה דין הלשון והשיניים לענין מגע טומאה, טבילה, והזאה? האם הם נידונים כבית הסתרים או כמקום גלוי?
א. שנינו במסכת נגעים: עשרים וארבעה ראשי אברים שבאדם, כולם אין מטמאים משום מחיה (שמפני השיפוע אין הנגע נראה מראשו ועד רגליו כאחת): ראשי אצבעות ידים ורגלים; ראשי אוזניים; ראש החוטם; ראש הגוייה; וראשי דדים שבאשה. רבי יהודה אומר: אף שבאיש.
ושנו עליה: בכלם עבד יוצא בהם לחירות.

ב. נחלקו תנאים על סירוס בביצים, האם נחשב כדבר שבגלוי והעבד יוצא בו לחירות (כן אמר רבי, וכן אמרו בשיטת רבי יהודה), או כדבר שאינו ניכר (כן דעת רבי אליעזר בן יעקב וכן עזאי). [רבי יוסי אומר: מעוך וכתות — אף בביצים. נתוק וכתות — בגיד ולא בביצים, שאינו ניכר].
כתב הרא"ש: לא נחלקו בן עזאי ורבי אלא כשכרת הביצים ועודן תלויות בכיס, אבל אם נתקן מן הכיס לגמרי, לדברי הכל גלוי הוא והעבד יוצא לחירות.
נטילת הלשון, לדברי רבי וכן עזאי — יוצא לחירות. [ומשמע שלדעת רבי השיעור הוא כשניטל רוב החלק המדבר (= מקום פרישת דיבוקו וחוצהו. רש"י)].
הרמב"ם, אף על פי שפסק (ביאת מקדש ז) שסירוס ונטילת הלשון הנם מומים הפוסלים, פסק (בפ"ה מהלכות עבדים) שאין העבד יוצא בהם לחירות. (ע' בשו"ת אחיעזר (ח"ב לד) ישוב דברי הרמב"ם עם הסוגיא בשני אופנים).

ג. הלשון — אמר עולא: לענין מגע טומאה, הכל מודים שדינה כגלוי, שאם נגעה בה טומאה — טמא, ואין זה מגע בית הסתרים. (אשר יגע בו, וגם זה בר נגיעה הוא).
לענין טבילה — כטמון דמי. (ורחץ בשרו במים — מה בשרו מבחוץ אף כל מבחוץ).
לא נחלקו אלא לענין הזאה; רבי מדמה אותה לטומאה (והזה הטהר על הטמא... וחטאו) וחכמים מדמים אותה לטבילה, (וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו ורחץ במים. ואעפ"י שוכבס בגדיו מפסיק, מכל מקום יש להשוותן, שזו וזו פעולות טהרה הן).
מבואר בגמרא שכשם שהלשון דינה כטמון לענין טבילה, כך דין השיניים. ואולם, אעפ"י שאין צורך בביאת מים בפועל בלשון ובשיניים, צריך שיהיו ראויים לביאת מים (כדברי רבי זירא, כל הראוי לטבילה — אין בילה מעכבת בו, ושאינו ראוי לטבילה — בילה מעכבת בו). ולכך הצריך רבי טבילה לשפחה אחת שטבלה ונמצאת עצם בין שיניה.
א. נראה שנחלקו דעות הראשונים ז"ל, האם דין 'ראוי לביאת מים' הוא מדאורייתא או מדרבנן.
ב. מפרש"י יש לשמוע שמגע טומאה בשיניים אינו מטמא, שאינן כלשון היוצאת לעתים מן הפה. וכן כתב בשיטה לא נודעה למי. ואולם הרמב"ם (טומאת מת א,ג) כתב שטמא. (וכן נראה לכאורה מהריטב"א).

נב. במה נקנית בהמה גסה והדקה?

בהמה גסה; לדברי רבי מאיר ורבי אליעזר במשנתנו, נקנית במסירה. ובברייתא אמרו חכמים: במשיכה. וכן דרש רב בקימחוניא. רבי שמעון אומר: בהגבהה.
ולדברי רבי שמעון, פיל במה ייקנה — בחליפין (אביי). או בשוכר את מקומו (ומשום קנין חצר). או מביא ארבעה כלים ומניחן תחת רגליו (רבי זירא. ולמאן דאמר כליו של לוקח ברשות מוכר — לא קנה, יעשה כן בסימטא. [או באומר לו מוכר בפירושו, יקנה לך כליך תוס' עפ"י ב"ב פו]). או בחבילי זמורות (רש"י: הגבוהים מן הקרקע שלשה טפחים [ולרבנו תם די בטפח להגבהה], והפיל עולה עליהן. הר' משולם: מגביהין לפיל חבילי זמורות למעלה, והוא קופץ ומגביה עצמו מן הארץ ואוכלן, וזוהי הגבהתו. וכן נקט הרמב"ם, כי כשמגביה זמורות והפיל עולה עליהן, אין זו הגבהה מן הקרקע).
א. משמע מרש"י שמסירה עדיפה ממשיכה, ולדעת האומר במסירה, אינה נקנית במשיכה. ולדעת האומר במשיכה, כל שכן שנקנית במסירה. [אך יתכן שהקונה מן ההפקר או מוצא מציאה, הואיל ואי אפשר במסירה, קונה במשיכה. תוס']. ואילו ר"י נקט שמשכה עדיפה,

הלכך לדברי האומר במסירה — כל שכן במשיכה, ולפי האומר במשיכה — אבל מסירה לא. (וכן דעת הרמב"ן והרי"ד).

ב. משמע מפרש"י, וכן פירש ריב"ם, שהמסירה נעשית מיד ליד ממש. והתוס' נקטו, וכן משמע מרשב"ם, שאוחז הלוקח מעצמו (בטלפה), בשערה או באחד מכלים ואבזורים שעליה. כדלעיל כב: במצות המוכר ואין צריך מיד ליד.

בהמה דקה — לדברי רבי מאיר רבי אליעזר ורבי שמעון: בהגבהה. וחכמים אומרים: במשיכה. הלכה כחכמים שזו וזו — במשיכה. (פוסקים).

דין הרשות בה נעשה הקנין, מסירה או משיכה — נתבאר בבבא בתרא עו.

דף כו

ג. א. במה נקנים נכסים שיש להם אחריות ונכסים שאין להם אחריות?

ב. קנין אגב קרקע, מהו?

א. נכסים שיש להם אחריות (= קרקעות, שהכל סומכים עליהן) נקנים בכסף (שדות בכסף יקנו) ובשטר (ואקח את ספר המקנה) ובחזקה (ושבו בעריכם אשר תפשתם; וירשתם אתה וישבתם בה).

מדברי הרמב"ם משמע שקנין שטר יכול לחול ללא חתימת עדים עליו וללא עדי מסירה בעת הקנין. [ולרבי מאיר צריך עדי חתימה גם כששניהם מודים, שלשיטתו אין שם 'שטר' ללא חתימות]. ('חידוש גדול הוא'. חדושי הגר"ח על הש"ס).

אמר רב: במקום שכותבים שטר, לא קנה בכסף לבדו, שאין דעת הלוקח סומכת עד שיטול שטר, אלא אם פירש הדבר, כשם שעשה רב אידי בר אבין, כאשר מכר קרקע אמר, אם ארצה בכסף — ייקנה. אם ארצה בשטר — ייקנה, (שיוכל אם ירצה להחליט הקנין בכסף כדי שהלוקח לא יוכל לחזור בו. ואם ירצה יוכל הוא עצמו לחזור בו כל עוד לא כתב שטר).

לדעת הרמב"ן, קנין חזקה כדין קנין כסף, שבמקום שכותבים שטר לא קנה בחזקה לבד. ויש חולקים (עפ"י רשב"ם. וכן יש לדייק מרש"י. וכן דייק הכסף-משנה (מכירה א,ח) מלשון הרמב"ם). אמר שמואל: במכירה, שטר אינו קונה עד שיתן הדמים (כולם. רמב"ן), כי המוכר אינו סומך דעתו עד קבלת הדמים. ואין בכלל זה מוכר שדה מפני רעתה.

א. נחלקו הדעות אם דין תורה הוא, שלא קנה עד קבלת הדמים, או תקנת חכמים היא.

ב. החזיק הלוקח בקרקע, קנה בשטר אעפ"י שלא נתן דמים. ודוקא כאשר המוכר אינו מחזור בכל שעה לקבל דמיו מן הלוקח, אבל אם מחזור אחר הדמים, לא קנה עד שיתן לו הדמים במלואם. (רמב"ן עפ"י ב"מ עז:).

ג. יש סוברים שדין קנין חליפין כדין שטר, שאינו מועיל עד שיתן דמים. ויש חולקים. והכרעת הפוסקים שקנין לבדו מועיל בלא כסף ובלא שטר. (ע' חו"מ קצה, א; זכר יצחק ח"ב ל).

נכסים שאין להם אחריות אין נקנים אלא במשיכה. (וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך — דבר הנקנה מיד ליד. כן סובר ריש לקיש. אבל לרבי יוחנן דבר תורה מעות קונות מטלטלין, וחכמים תקנו משיכה במקום כסף, גזרה שמא יאמר לו נשרפו חטיך בעליה. (ב"מ מו:). דברים שאינם כבדים ודרכם להגביה, לא קנה במשיכה אלא בהגבהה (בבא בתרא פו:). אלו ואלו נקנים בחליפין.

- א. המטלטלים נקנים גם בקנין 'יד' 'חצר' ו'אגב'. [ואפילו בדברים שדרכם להגביה. עתוס' ב"ב פו ד"ה והא].
- ב. בכל מקום שאמרו חכמים אין הקנין מועיל, אעפ"י שהמוכר והקונה פירשו לקנות באותו קנין — לא עשו כלום, גם אם אותו מעשה קונה במקום אחר. (עפ"י רמב"ן וריטב"א. וע' פרי יצחק ח"א סוס"י מז).
- ג. כאשר המוכר מחזר כל שעה אחר דמיו, לא קנה הלוקח במשיכה כל עוד לא שילם לו כל הדמים. (עפ"י ב"מ עז:).

דין קנין ספינה ודברים כבדים, וקניית שטרות — נתבאר בבבא בתרא עו.
משיכה או הגבהה בכליו של מוכר — בב"ב פד-פו.

ב. נכסים שאין להם אחריות נקנים עם נכסים שיש להם אחריות בכסף בשטר ובחזקה. (ויתן להם אביהם מתנות רבות לכסף ולזהב ולמגדנות עם ערי מצרות ביהודה). והסיקו בגמרא אפילו אינם צבורים ומונחים על הקרקע, נקנים הם בקנין הקרקע [מלבד מטלטלים הניידים. ע' ב"ק יב ובתוס']. ודי בקרקע כל שהוא.

נחלקו ראשונים האם קנין 'אגב' הוא מדאורייתא או מדרבנן.
נחלקו האחרונים האם מועיל קנין אגב ליזכות מן ההפקר, אך דוקא כשהמטלטלין צבורים ומונחים על הקרקע (קצות החשן ערה), או אין מועיל 'אגב' אלא בדעת אחרת מקנה (נתיבות המשפט).
וכן דנו האחרונים האם ישנו בנכרי.

דף כז

- נד. א. אלו הלכות נוספות הזוכרו בסוגיא בענין קנין 'אגב'?
- ב. האומר זכו בשדה זו לפלוני, מה דין כתיבת השטר למקבל, באופנים השונים?
- ג. במה יפה כח קנין חזקה משטר וכסף?
- ד. מסר לו עשר בהמות באפסר אחד, האם קנה את כולן באחיות האחת?
- א. הסיקו שאין קונה ב'אגב' עד שיאמר לו המוכר קנה קרקע וקנה מטלטלים אגבה, אבל לא הזכיר 'אגב' [אלא אמר בסתם שייקנו המטלטלין עם הקרקע (רש"י), וכל שכן אם לא הזכיר קנין] — לא קנה.
- א. נחלקו הרמב"ם והראב"ד (מכירה ג, ט) האם אמירת 'קנה אגב' נצרכת גם כשצבורין המטלטלין ומונחים על הקרקע, אם לאו.
- ב. יש מהראשונים סבורים שאמירת 'עם' כמוה כאמירת 'אגב'.
- ג. יש מצדדים שבהקניית שטר אגב הקרקע אין צריך לומר 'קנה אגב', דשטר אפסרא דארעא הוא. (ע' רשב"א; תוס' גטין כב; קצות החשן ערה; דבר אברהם ח"א ג, ז-ח).
- אין קונה הקרקע עם המטלטלין אלא אם נתן דמי כולם, אבל לא נתן דמי כולם — לא קנה אלא כנגד מעותיו. כן אמר רבא ותניא כוותיה.
- א. אם מפרש שיקנה את המטלטלין באגב לחוד, קנה ללא נתינת דמים. (עפ"י רבנו ירוחם נתיב י ח"ה, מובא בבית יוסף ר"ס רב. וע' תורי"ד; דבר אברהם ח"א ג, ג).

ב. הרמב"ם השמיט הלכה זו. ויש אומרים שהיתה לו גירסה אחרת (ע' כסף משנה מכירה ג, ח). או שמעמיד דברי הגמרא רק כשהמוכר מחזר אחר המעות כל שעה, אבל בלאו הכי קנה מיד (ע' מגיד משנה). וע' הסברים נוספים בישוב השמטת הרמב"ם בספר דבר אברהם ח"א ג וח"ג כט). שדה במכר או בשכירות, והמטלטלין במתנה — קנה.

א. נחלקו הראשונים האם דין שאילה כדין שכירות לקנות מטלטלין אגב שאילת הקרקע. ב. יש מי שכתב שאי אפשר לשכור מטלטלין אגב קרקע. (ע' אגרות משה יו"ד ח"ג קכד, ג). שדה לאחד ומטלטלין לאחר — נסתפקו בגמרא אם מועיל לקנותם. [וגבאי עניים הרי הוא כידם, ואם מקנה לו הקרקע כדי שיזכה במטלטלין לעניים אגב הקרקע — כאיש אחד דמי].

ב. 'זכו בשדה זו לפלוני וכתבו לו את השטר (לראיה)' — חוזר בשטר ואינו חוזר בשדה (אם אומר אין רצוני שתהא לו ראה בידו).

תלה השדה בשטר, שאמר 'על מנת שתכתבו לו את השטר' — חוזר בין בשטר בין בשדה. קדם הנותן וכתב לו את השטר, כיון שהחזיק הלה בקרקע, נקנה שטר בכל מקום שהוא, שהנכסים שאין להם אחריות נקנים עם נכסים שיש להם אחריות בכסף בשטר ובחזקה.

ג. יפה כח חזקה שאם מכר לו עשר שדות בעשר מדינות, כיון שהחזיק באחת מהן — קנה כולן. במה דברים אמורים, שנתן לו דמי כולן, אבל לא נתן לו דמי כולן — לא קנה אלא כנגד מעותיו. (כן שנו בברייתא וכן אמר שמואל. לפי 'איכא דאמרי', רב אחא בריה דרב איקא נחלק על שמואל).

א. אעפ"י שצריך ליתן דמי כולן, לא קנה מדין כסף — וכגון במקום שאין קונים בכסף. ואף במקום שקונים בכסף, ישנם אופנים שאין כסף קונה, כגון שהיה המוכר חייב לו מעות, ומכר לו הקרקע תמורת חוב זה. (עפ"י תוס').

ב. כשנותן הקרקעות במתנה, יש אומרים שקנה כולן בחזקה שהחזיק באחת (ר"ח, מובא בתוס'; ר"י מגאש — מובא בנמוקי יוסף ב"ב נג: רמב"ם מכירה א, כ; רמ"ה ועוד). ויש אומרים שלא קנה (ערשב"ם תוס' רא"ש ושיטמ"ק ב"ב נג. וע"ע בפירוט בשו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב סוס"י מח). ג. לדעת הרא"ש ור"י (ע' טור וב"י חו"מ קצב) אם פירש המוכר שיקנה כולן, קנאן אעפ"י שלא נתן דמי כולן.

ד. מסר לו עשר בהמות באפסר אחד ואמר לו קנה — קנה כולן באחיות האחת (כגון שאחז בטלפיה או בשערה. תוס'). אמר לו 'זו קנה' — לא קנה אלא זו שאמר לו.

דפים כז — כח

נה. מהו 'גלגול שבועה' ומה מקורו?

אדם שחייב לחבירו שבועה, יכול התובע לגלגל עליו בשבועה תביעות אחרות שיש לו עליו שאין עליהן חיוב שבועה בפני עצמן, כגון שתובעו תביעת מטלטלין ותביעת קרקע, והלא אין נשבעים על הקרקעות — יכול לחייבו להישבע גם על הקרקע. ואפילו תביעה שאינה מצויה, כגון שאומר לו הישבע לי שלא נמכרת לי בעבד עברי [שכיון שגופו קנוי (רבא), אין זו כתביעת חוב כספי שנשבעים עליה בפני עצמה].

יש מי שכתב שאפילו בזמן הזה שאין היובל נוהג ואין לנו דין עבד עברי ממש — גופו קנוי לענין שבועה, שהתובע לחברו השבע לי שאין עבדי אתה — אינו מחייב שבועה כתביעת שאר ממון, אם לא על ידי גלגול.

ומקור דין זה נלמד בקל-וחומר מהשבעת הסוטה, שהבעל מגלגל עליה שבועה שלא סתה גם בעודה ארוסה (אמן אמן), הגם שארוסה אינה שותה את המים ולא נשבעת (תחת אישך). וכן נשבעת שלא נטמאה גם מאיש אחר — קל וחומר לממון שניתן להיתבע בעד אחד, אינו דין שמגלגלין. ואפילו בתביעת ספק, כגון שותפין ואריסין שחלקו, אם חייב האחד לחברו שבועה ממקום אחר, מגלגל עליו זה שבועה שאין בידו ממון שלו. (מה מצינו בסוטה שעשה בה ספק כודאי, אף זה). כתבו התוס': אין מגלגל אלא בספק שיש לנו לחוש עליו קצת, אבל אין יכול לגלגל על חברו שבועה שלא גנב לו שום דבר מעולם.

אמירת הסוטה 'אמן אמן', ופרטי דיני גלגול שבועה בסוטה — נתבארו בסוטה יח.
דיני סוטה ארוסה ושומרת יבם — שם כג-כד.
דין 'מנוקה מעוון' — שם מז.

דף כח

נו. מה דינו של הקורא לחבירו עבד, רשע, ממזר?

הקורא לחברו 'עבד' — היא בנידוי. כלומר בית דין משמתים אותו. (מדה כנגד מדה, הוא קרא לחבירו עבד שהוא ארור, כך מקללים אותו ב'ארור'. תוס').
'ממזר' — סופג את הארבעים (קונסים אותו מכות מרדות. הוא אמר שחברו עבר בלאו, לפיכך סופג את הארבעים כדין עובר בלאו).
'רשע' — יורד עמו לחייו. (לזה אין ב"ד נזקקים, אבל הוא מותר לשנאתו ואף למעט פרנסתו ולירד לאומנותו. רש"י).

א. יש אומרים שאין התר להנקם בכגון זה ולגמול רעה, אלא כלומר רגיל להתקוטט עמו כאילו הכהו.
ב. כאשר מנהג המקום בהענשה אחרת מזו האמורה — הכל הולך אחר המנהג. (עפ"י ראשונים).

נו. א. באלו דברים ניתן לעשות קנין חליפין ובאלו אין ניתן?

ב. האם יש אופנים שמטלטלין נקנים על ידי דמים?

ג. מהם באורי המשפט 'כל הנעשה דמים באחר, כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפין'?

א. נחלקו רב ולוי (בב"מ מז) האם מטבע נעשה חליפין אם לאו, וקיימא לן (כרבי יוחנן, עולא ורבי אסי) אין מטבע נעשה חליפין (משום שדעתו על הצורה, וזו עשויה ליבטל שהמלכות פוסלתה, ואינה כלום). בפירות — נחלקו אמוראים; רב ששת אמר: פירות עושים חליפין (לקיים כל דבר). ורב נחמן אמר: פירות אינם עושים חליפין (נעל ולא דבר אחר).
(הלכה כרב נחמן).

בכלים, לכל הדעות עושים חליפין (ושלף איש נעלו...).

- א. לפרש"י, כל דבר שאינו כלי — דינו כפירות, וכגון שור חי. ואילו רבנו חננאל ור"י סוברים ששאר מטלטלין שמשמשים בהם כגון שור וחמור, דינם ככלים. לא נחלקו אלא בפירות ובשר וכד'.
- ב. לדברי רבנו תם, חליפי 'שוה בשוה' מועילים אף בפירות.
- ג. הסיקו בגמרא (ב"מ מו) שהמטבע אינו נקנה בחליפין, אבל פירות נקנים בחליפין, אפילו לרב נחמן.
- ד. ישנה דעה האומרת שצריך לשום את החפץ בעת החליפין, שידע כל צד מה הוא מחליף ומקבל. ויש חולקים.

ב. לפי אפשרות אחת בפירוש המשנה (וכן צריך לפרש לרב נחמן, לפי הסלקא-דעתין, ולפרש"י אף למסקנא), לרבי יוחנן שאמר דבר תורה מעות קונות, אפשר לקנות מטלטלין בדמים שהלוקח חייב למוכר, כיצד? מכר לחברו שור והלה משכו ונתחייב לו דמים, יכול המוכר לקנות מהלוקח פרה באותם דמים שהוא חייב לו, בכולם או במקצתם, ואמר לו: מעות שאתה חייב לי נתונים לך בדמיה. ודמים אלו קונים בלא משיכת פרה. כי מה טעם אמרו חכמים אין מעות קונות אלא משיכה, גזרה שמא יאמר לו המוכר נשרפו חטיף בעלייה, הלכך לא גזרו בכגון זה שאינו מצוי, ונשאר דין תורה על עמדו, שהדמים קונים כל דבר.

וכן פסקו הר"ף והרא"ש, טור ושלחן ערוך (ח"מ קצט). ויש אומרים שפירוש זה אינו קיים למסקנא. (עפ"י רב האי גאון ועוד).

ויש אומרים שאי אפשר לעשות קנין בהלואה כלל, אף לא בחוב הבא מחמת מכר, ומדובר כשאמר שהקנין ייעשה בהנאת מלוה, לא במלוה עצמו. (עתוס' ב"מ מו: ח"מ שם).

אופן נוסף שאינו שכיח, שהמעות קונות מטלטלין — ע' ב"מ מו.

- ג. פירוש אחד: מטבע [שניתן כדמים לכל דבר] נעשה חליפין. אך דין זה שנוי במחלוקת וקיימא לן אין מטבע נעשה חליפין.
- פירוש שני: כל דבר הנישום בדמים, כלומר כל המטלטלין מלבד כסף עצמו — נעשה חליפין. גם פירוש זה אינו מיושב לשיטות האומרות פירות ובשר וכו' אינם עושים חליפין.
- פירוש שלישי: יש דמים שהם קונים כחליפין, בתורת קנין כסף, כגון שקונה מהלוקח בדמים שהוא חייב מחמת דבר שמכר לו.

דפים כח — כט

- נח. א. מה בין רשות הגבוה לרשות הדיוט לענין פעולות הקנין?
- ב. הלוקח חפץ מרשות ההקדש ונשתנה מחיר החפץ בין המשיכה לנתינת המעות, מה הדין?
- א. קנין רשות גבוה (= הקדש) — בכסף ('ונתן הכסף וקם לו'), וקנין רשות הדיוט — בחזקה (= משיכה במטלטלין). ולכן, גיזבר שנתן מעות בבהמה, אפילו בהמה בסוף העולם — קנה. ובהדיוט לא קנה עד שימשוך.
- אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט. כיצד? האומר שור זה עולה, בית זה הקדש — אפילו בסוף העולם קנה, ובהדיוט לא קנה עד שימשוך / שיחזיק.